НАЦИОНАЛЬНАЯ
БИБЛИОТЕКА
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
ИМ. А.С.ПУШКИНА

ШЫН

№ 39 (17683)

2009 чылдың апрель 14, вторник

Садар өртээ 4 рубль.

Ниитилел-политиктиг солун ● 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

Чазак Даргазының ажыл-албаны

ЧОННУҢ ЧАГАА-ДИЛЕГЛЕРИ – КИЧЭЭНГЕЙДЕ

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол апрель 3-те чоннуң хуу айтырыгларынга хамаарыштыр хүлээп алыышкынны чоруткан. Хүлээп алыышкынга 6 кижи келген, оларның тургузуп турган кол-ла айтырыы — пенсия назыны чеде берген хоочуннарның чурттаар оран-сава-биле хандырылгазы.

Лидия Васильевна Волошина шериг албанныг боop хүндүлүг дыштанылгаже үнген. Ол амгы үеде ресвоенкоматка хамааржыр бажыңда чурттап олурар, ынчангаш ол бажыңны аңаа чурттаар хуу бажың кылдыр чөпшээрээрин дилеп турар. Кызыл хоорай чурттуг күш-ажылдың хоочуну Кара-оол Иргитович Успун чурттаар бажың дугайында айтырыгны тургузуп кирген болза, Каа-Хем кожуундан иви мал ажыл-агыйынга ажылдап чораан хоочун Алдын-оол Сумбааевич Маады Даргадан чуртталга оран-сава тудуп алыры-биле акша-төгерик үндүрүп берип, дузалажырын дилээн. Алдын-оол Сумбааевичиниң дилег-айтырыынга хамаарыштыр Чазак Баштыңының оралакчызы—Көдээ ажыл-агый яамызының сайыды Валентин Енданга көдээни сайзырадыр федералдыг программаны боттандырары-биле хоочунга 100 муң рубльди үндүрүп бээрин дааскан. Чазак Даргазы Кызыл хоорай мэриязынга шериг комиссариады-биле кады ажылдажылганы чорудуп, хуу болгаш муниципалдыг чуртталга оран-савазын аңгылап көөр дугуржулганы кылырын сүмелээн. Күш-ажылдың хоочуну К.И. Успунну чурттааар оран-савазын экижидип алыры-биле учетка алырын, өг-бүледе инвалид уруг барын база өөренип көөрүн дааскан.

Көдээ ажыл-агый академиязының доозукчузу, амгы үеде ажыл чок, өөнүң ээзи Афган дайынының киржикчизи чораан Урана Дановна Сандай-оолга Чазактың курлавыр фондузундан бир удааның материалдыг дузаламчызын көргүзер болгаш Россияның көдээ ажыл-агыйынга хайгаарал талазы-биле Тывада албан чериниң удуртулгазының адынче ону ажылга хүлээп алыры-биле чагаа-сүмени белеткээн.

2008 чылда Тыва Республиканың Чазаанга 3759 кижи айтырыг тургускан. Олардан 417 кижини Чазак Даргазы боду база ооң оралакчылары хүлээп алган. 1023 бижимел дилег-билдириишкиннер келген, оларның аразындан 155-жи янзы-бүрү деңнелдиң депутаттарының чоруткан чагаалары болуп турар. Кээп турар дилег-билдириишкиннерниң 60,5 хуузу чурттаар оран-сава айтырыы, ону садып алыры-биле азы тудуп алыры-биле дузалажырын дилеп турарын айыткан болур. Дилег-билдириишкиннерниң 21,6 хуузунда социал айтырыгларны көдүрген: пенсия болгаш уруглар пособиезиниң саналгазы, хереглел продукцияларын садып алырынга дузалажырын дилээн, кадыын эмнедип алырынга дузалажырын, уругларны ясли-садтарга тургузуп алырынга болгаш оларны санаторий-курорттарже эмнедириниң дугайында дээш, хөй-ле айтырыгларны дилеп бижээн чагаалар болуп турар.

Амгы үеде дээди болгаш ортумак өөредилге черлерин дооскан доозукчулар хөйү-биле (78 кижи) дилег-билдириишкиннерни киирип турар. Оон аңгыда хамаатылар чурттап турар черинге киир бижидилге кылдырып алырынга дузалаарын, архивте чыдар Тыва Республиканың хоойлу-дүрүм документилеринге дүүштүр, республикадан дашкаар черлерде каземче херээн эрттирип турарлар республикаже шилчидип алырының дугайында чагаа-билдириишкиннерни чорудуп турар.

Эрткен чылын чурттаар оран-савазын экижидип алыры-биле 71 өг-бүлелерни чурттаар чер-биле хандырган, оларның аразында Кызылдың Строитель суурржугажынга өртке таварышкан өг-бүлелер шупту чурттаар черни алган.

Көдээ черде чурттап чоруур улустуң мал садып, хуу ажыл-агый тургузуп алыры-биле материалдыг дуза көргүзерин дилээн дилег-билдириишкиннери хөй болуп артпышаан.

Чазак Даргазы болгаш ооң оралакчылары-биле бөдүүн чон «Тыва» телеканалга «дорт эфир» дамчыштыр база айтырыгларны салып, чугаалажып турар. 2008 чылдың ноябрь 29-та болган «дорт эфирге» 30 айтырыг келген, оларның 15-жи көдээден, а бир 15-жи Кызыл хоорайдан. Чазак кежигүннери ырак кожууннарга чедип, бөдүүн чоннуң ажыл-амыдыралы-биле таныжып, оларның «тыныжы»-биле чурттап турар дизе, үезинде деп бодаар мен.

Эрткен чылын бистиң республиканың чурттакчыларындан Россияның Президентизиниң адынга 141 чагаа-дилеглер кирген. Оларның дилээ-биле Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери М.Ф. Демин болгаш С.Д. Военков база хөй уругларлыг, 2-ги бөлүктүң инвалиди оолдуң ачазы бажыңны алган.

Сөөлгү чылдарда чурттакчы чондан чагаа-билдириишкиннер эвээш кээп турар апарган. 2007 чылда Тыва Республиканың Чазааның адресинге 1334 чагаа-билдириишкин кирген болза, 2008 чылда—1023 болган. Чазак Аппарадының хамаатылар-биле харылзаа тудар килдизиниң даргазы Т.Москаленконуң демдеглеп турары болза, ооң кол барымдаазы— чер-черде эрге-чагырга органнарының чоннуң дилеглеринге оваарымчалыг апарганында, айтырыгларны тус черлерге шиитпирлеп турар болу бергенинде.

Юрий СУЧКОВ.

АЖЫЛ ШАГЫНЫҢ ЧИДИРИИШКИНИ – КОЛ ХЫНАЛДАДА

Тыва Республиканың Чазак Даргазының оралакчызы А.П. Дамба-Хуурак кризиске удур программаның база бир кол адыры болур ажыл шактарын шын тургузуп хуваарының чурумун сагып турарының бир көргүзүү — 2008 чылда Тыва Республиканың экономика талазы-биле чамдык адырларында ажылчыннарның ажылдаар шинээн түр үеде чидиргени-биле ажыл шагының чидириишкининге хамаарыштыр сайгарылгалыг хуралды эрттирген.

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың февраль 5-те № 32-р айтыышкыны езугаар ведомстволар аразында тургустунган комиссия больничный листтерге – аараанының дугайында эмчи шынзылгаларынга хамаарыштыр хыналдаларны чоруткан турган. Россияның Кадык камгалалының хайгааралының талазы-биле Тыва Республикада эргелелиниң дыңнадыындан көөрге, экономиканың бүгү адырларында ажылдап турар камгалаттырган 81671 кижиниң 42898-зи, азы болза ажылдап турарларның 52,5 хуузу 2008 чылда аараанының дугайында эмчи шынзылгаларын (больничный листтерни) алган боop турар. Ол көргүзүг 2007 чылга деңнээрге 1,1 катап өскен. 2006 чылда бир аарыг кижиге 11 хонуктуң түр үеде ажылдаар шинээн чидирген дугайында шынзылганы бижип берген турган болза, ол сан-чурагай 2007 чылда 14 хонук, 2008 чылда 16 хонук чедир узаан болгаш эрткен чылдың түңнели-биле 541072 ажылчын хонуктар читкен. Аараанының хараазы-биле, янзы-бүрү бүдүрүлгелерден болгаш казымал байлактар тывар организациялардан бир ажылчын-на 11,9 хонуктуң, саң-хөө ажыл-албанындан – 11,8; транспорт болгаш харылзаадан – 10,0; кадык камгалал адырындан — 10; тудуг талазындан – 8,8; мөөңү-биле садыглаар болгаш автотранспорт септээр черлерден — 7,9; өөредилге шугумундан —7,7, электри чылыы, газ болгаш суг бүдүрер болгаш хуваар черлерден — 7,6, болбаазырадылга бүдүрүлгелеринден — 4,8; көдээ ажыл-агыйындан – 2,7 хонуктуң ажыл хүннеринче үнмээн болуп турар. Ылаңгыя өөредилге, кадык камгалал, саң-хөө, тудуг шугумнарында кижилерниң аарыыр чоруунуң саны өскен. Күрүнениң тускайлаттынган өөредилге албан черлери – Республиканың кадеттер школа-интернадында, Республиканың элээди уругларның тускайлаттынган олимпийжи курлавырның спорт школазында, Элээди уругларның туризм талазы-биле төвүнүң ажылдакчыларының ортузунда аарыыр чорук 2 катап өскен. Бо талазы-биле чогумчалыг эвес черлерге культура адырлары — Тываның күрүне филармониязын (бир кижиге онааштыр 14,8 ажыл хүнү), А.Пушкин аттыг национал библиотеканы (бир кижиге онааштыр 20,1 ажыл хүнү), К.Чуковский аттыг республиканың уруглар библиотеказын хамаарыштырып болур.

Удуртулга органнары болур — яамыларның болгаш ведомстволарның аппарат ажылдакчыларының кадыкшыл байдалы база-ла эки эвес дээрзин дараазында сан-чурагайлар бадыткаар. Көдээ ажыл-агый яамызының аппарадында бир ажылдакчыга онааштыр 21,2 ажыл хүнү, Тудуг болгаш чуртталга-коммунал ажыл-агый яамызында 13,2 ажыл хүнү, Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының талазы-биле, Кадык камгалал, Культура болгаш информация политиказының 12,3 ажыл хүннерни, Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы 9,2 ажыл хүннери читкен. А чамдык ажылдакчылар чылдың дургузунда 2-3 удаа аарааш, аараанының дугайында шынзылгаларны бижиткен. Культура яамызының аппарадында ажылдап турар кижилерниң 85,7 хуузу аарып, ажыл хүннерин чидирген.

Ажылдаар шинээн түр үеде чидиргени-биле аараанының дугайында шынзылгаларны эң хөйү-биле ап турарының чылдагааны — Кадык камгалал яамызының контролюнуң кошкагында дээрзин А.Дамба-Хуурак сойгалаан. Шинчилге болгаш эмнээшкин хемчеглериниң шынарын, эмнээшкинче тускай эртемниг специалистерни хаара тудуп, эмчилер ортузунга консилиумну эрттирип, аарыг кижини эмнелгеге чыттырып эмнээр талазы-биле эмнелгеже шынзылганы чогуур үезинде берип турарын, түр үеде ажылдаар шинээн чидиргени-биле аараанының дугайында эмчи шынзылгазын бижээни дөстүг бе дээрзин хынаар ажылдар чедир чоруттунмайн турарын айыткан.

Аарыг кижилерниң амбулаторлуг карточкаларын хынап көөрге, дараазында хажыдыышкыннар: аарыг кижиниң диагнозунга лабораторлуг, УЗИ шинчилгелериниң түңнелдери дүүшпес; аарыг кижиниң диагнозунга даяныр ханы шинчилелдерни (ЭКГ, УЗИ, томография…) чорутпааны; чаңгыс олла аарыгның диагнозун стандартка дүүштүр биживээни; хоочураан аарыг кижилерге реабилитация хемчеглерин эрттирбейн турары илереттинген.

(Уланчызы 2-ги арында).

АЖЫЛ ШАГЫНЫҢ ЧИДИРИИШКИНИ – КОЛ ХЫНАЛДАДА

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Шынга дүүшпес меге шынзылгаларны бижип турары көвүдээнинден республика экономиктиг болгаш саң-хөө чидириинге таваржып турарын Чазак Даргазының оралакчызы онзалап айыткан. Аарыг кижиниң ажыл хүннери бүрүнү-биле чидер болгаш ону дуглап төлээринге 100 хуу акшаландырыышкынны үндүрер апаар. Эрткен чылын РФ-тиң Социал камгалал фондузунуң регионалдыг салбыры түр үеде ажылчы шинээн чидирген дээш аараанының дугайында шынзылгаларны төлээринге 186,5 млн. рубльди чарыгдаан, ол көргүзүг 2007 чылга деңнээрге, 35,6 млн. рубльге, азы болза 23,6 хуу өскен.

Сөс ап, санал бергеннер дараазында чүүлдерни хуралдың шиитпиринге киирип, ТР-ниң Чазаанга саналдаарын сүмелээн.

Тыва Республиканың Чазаанының чанынга ведомстволар аразының тускай комиссиязын тургузуп, ооң ажылынга яамыларның, ведомстволарның, профэвилелдерниң, хөй-ниити организацияларының төлээлерин кирииштирип, күш-ажыл хүнүнүң чидирилгезинге хамаарыштыр мониторингилерни эрттирип, комиссияның хуралдарынга яамыларның, албан черлериниң удуртукчуларын дыңнап, сайгарылганы кылыр;

яамыларның болгаш ведомстволарның удуртукчуларынга шаңнал акшаларын бээрде, ук адырда ажылдап турар кижилерниң түр үеде ажылдаар шинээн чидиргени-биле аараанының дугайында эмчиниң шынзылгазын ап турар кижилерниң санын болгаш чидирген ажыл хүннерин барымдаалаар.

Эмнээшкин-профилактиктиг албан черлеринде түр үеде ажылдаар шинээн чидиргениниң дугайында шынзылга тыпсырының эксперт ажылын күштелдирер, ажылдап турар чоннуң ортузунда аарыыр чоруктуң уржуктарын тодарадыр ажылды экижидер, шынзылга бижиир эргелиг кол эмчиниң оралакчызының ажылын контрольга алырын кадык камгалал сайыдынга дагзыр.

Ажылчы организацияларның, албан черлериниң удуртукчуларынга күш-ажыл камгалалының хемчеглерин экижидер, кадыкшыл шактарын организастаарын сүмелээр.

Айлаң МОНГУШ.

Херекти Тыва Республиканың Конституция судунуң хуралынга дыңнаарының дугайында
Тыва Республиканың Конституция судунуң шиитпири

2009 чылдың апрель 13 № 5-р Кызыл хоорай

Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Конституция судунуң дугайында» Конституция хоойлузунуң 46, 50 болгаш 76 чүүлдеринге үндезилеп, Тыва Республиканың Конституция судунуң **шиитпирлээни болза:**

1.Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарының Тыва Республиканың Чазаанының 2009 чылдың январь 26-да « Тыва Республиканың республика бюджединден акшаландырып турар бюджет адырының организацияларының ажылдакчыларының күш-ажыл төлевириниң талазы-биле чаңгыс аай тариф четкизи-биле тариф ставкаларын (шалың хемчээлин) 2009 чылдың январь 1-ден улгаттырарының дугайында» № 7 доктаалының Конституцияга дүүшкээниң талазы-биле негелдезинге хамаарышкан херекти Тыва Республиканың Конституция судунуң оран-бажыңынга (Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, бажың, 11) 2009 чылдың апрель 16-да 10.00 шакта дыңнаар.

2:Бо шиитпирни республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаары-биле чорудар.

3.Бо шиитпир ону хүлээп алган үезинден күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Конституция судунуң даргазы О.Л-С. САЛЧАК.

АМЫРАДЫМ

Мээң бо чүүлүмну номчааш, «албас тенек аъдын мактаар, болбас тенек бодун мактаар» деп номчукчулар бодай бербес боор деп идегээр-дир мен. Ынчалза-даа мактаарга, кымга-даа өөрүнчүг болбайн канчаар. Ол дээрге, бир талазында, кижилерниң эки сеткилинге кижиниң өөрүп четтиргени-дир. А чогаал шорбалап чоруур «шала чайык амытаннарга» ол онзагай өөрүшкү боору чугаажок.

Эрткен чылын-на Тээлиниң уруглар библиотеказының эргелекчизи Наталья Пенеевна Салчак «Бистиң бичии номчукчуларывыс-биле ужуражылгаже силерни чалаар бис» деп турду. Каш хонук бурунгаар чаладылар-даа. Өңнүктерим, өөм ишти-биле кады чеде бээримге, чүгле ол библиотеканың номчукчулары-биле эвес, Тээлиниң кожуун болгаш Бай-Тал суурнуң библиотекаларының номчукчулары-биле база ужуражыышкыннар болду. Ол библиотекаларга кире бергеш, оларның арыг-силиин, каасталгазының чаражын, материалдарның утка-шынарының ханызын кижи кайгаар. Ажылынга ылап-ла хандыкшылдыг кижилер ында ажылдап турар дээрзи илдең. Оларны хомудадып турар чүүл — тыва дылда чогаал номнарының эвээжи. «Бир эвес чаа номнар хөй болза, бистиң ажылывыс улам солун болур» деп чугаалап турдулар.

Бай-тайгажыларның чаңгыс чер-чурттуу Николай Өлзей-оол аттыг кожууннуң Культура бажыңынга, Бай-Тал ортумак школазынга ужуражыышкыннар үезинде бай-тайгажылар улуг-бичиизи чокка ырлаар-шоорлаар, артистээр улус болду. Мээң шорбажылап кааным шүлүктерни бичии уругларның номчаанын, «Оглум чазы» деп ырны Антонина Хертектиң ырлаанын, «Эреспей» деп ырны өөреникчи Солаңгы Амырактың чараш күүсеткенин, «Диирең» деп шииден үзүндүнү Варвара Дарын-Базырның каттырынчыг кылдыр ойнаанын магададывыс.

Ужуражылгалар үезинде солун кижилер-биле таныжып алдывыс. Оларның бирээзи Чалбыыш Сарыг деп хүндүткелдиг шола-биле бүгү Тывага билдингир шүлүкчү акывыс Сарыг-оол Салчактың кадайы хоочун башкы Өшкү-Саар Сереңмаaевна Салчак. Бо чорааш, ооң чазык арнын, чараш чаңын көрдүм. Тыва уран чүүлдүң хоочуннары Алексей Дадар-оол биле Григорий Салчак, Бай-Тал суму чагырыкчызы Омак Салчак, Бай-Талдың уруглар библиотеказының эргелекчизи Шончалай Сотпа дээш, таныжып алганывыс кижилер-ле хөй. Шуптузунуң ат-сывын санап адаары берге-дир. Бай-Тайгага катап-катап барып, оларның-биле улам чоок таныш-көрүш апаарывыс чугаажок.

Чогаалчыларны кезээде деткип, оларның чогаалдарын чонга чедирип чоруур кижилер — библиотекарьлар. Оларның буянының ачызында база тыва чогаал сайзырап чоруур. Ында мээң бичии ынай үлүүмну эскергени дээш, Тээлиниң, Бай-Талдың библиотекарьларынга, чонунга өөрүп четтирдим. Амырадым!

Бай-Тайганың бай сеткилдиг шүлүкчүлериниң бирээзи Светлана Самбый-оолдуң чогаадып кааны мындыг одуруглары бар ийин.

Хөңнүм биле хөңнүң хөөннеш
болбаза-даа,
Хөлчок солун, номчуксанчыг
болбаза-даа,
Шүлүктерим аразындан
ийи-бир-ле,
Чүгээр дээни сеткилиңге
артып кагза,
Чолум ол деп билип аар мен.

Шаңгыр-оол СУВАҢ.

Кызыл хоорай.

СПИКЕР ИСТЕЛГЕ АДААНДА

● Тыва парламентиниң баштыңын прокуратура хайгааралда алган ●

Сибирь федералдыг округ талазы-биле РФ-тиң прокуратуразының чанында Истелге комитеди Тываның Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының даргазы Василий Оюнга хамаарыштыр кеземче херээниң чорудулгазын катап эгелээн. Ол кеземче херээниң үндезинин тургузуп турар коррупция ажыл-чорудулгазының ийи барымдаазы-биле шыңгыы ялага – чеди чылга чедир хосталгазын казып шиидеринге онаадып болур.

Албан-дужаалының бүрүн эргелерин эрттир ажыглааны дээш Василий Оюнну бир дугаарында эрткен чылдың июнь айда буруудаткан. Ынчан истелге хоойлужудулга ажылдакчызы Кеземче кодекизиниң 286 чүүлүнүң 2-ги кезээнге хамааржып турар ийи таварылгага буруулуг деп көрүп турган .

Бир дугаары – 2004 чылдан 2006 чылга чедир сайгарлыкчы ажыл-чорудулга кылып турган болгаш үндүрүглерни болгаш чыылдаларны төлээринден ойталаан Хоойлужудулга палатазының ажыл-агыйы эргелелин тургусканы. Ынчаарга бо херек талазы-биле мурнунда база бир буруудаткан шииткелди, ындыг-даа болза кончуг чигзинчиг боол турар шииткелди хүлээп алган турган: ажыл-агыйы эргелелиниң баштыңы Алексей Монгушту 40 млн. рубль хемчээлдиг саң-хөө хажыдыышкыннарын кылганы дээш... чүгле 100 муң борбак рубль түңнүг торгаал төлээринге онааган. Ийиги таварылга – күрүне эт-хөреңгизин өнчү ээзиниң чөпшээрели чокка сайгарлыкчы организацияга халаска дамчытканы. Бо ийи болуушкуннар – оор чорук, хээли, күрүне өнчүзүн хуужутканының, үндүрүглер төлевээнинин дугайында төөгүп турар.

Кажан ындыг диңмиттиг турган кеземче херээн бо чылдың февраль айның эгезинде «кем-херек үүлгедии чок болганы-биле» дээш, соксадып каарга, херекти хайгаарап турган улус-чон ону шуут кайгаан. Даап бодаар болза, ону чедип алыр дээш Василий Оюн бодунуң албан-дужаалының болгу дег-ле бүгү аргаларын ажыглап, политиктиг тергиилделде хөй таныш-көружүн болгаш республикада бодунуң элээн эргелиг боол турарын база кириштирип ажыглаан. Ындыг-даа болза «быжыг харылзаалары» дузалаваан хирелиг, РФ-тиң прокуратуразының чанында Истелге комитеди тыва спикерниң «сайгарлыкчы» ажыл-чорудулгазының истелгезин катап эгелей берген.

Маңаа дараазында тайылбырны киирзе чогуур, чүл дизе истелгени катап эгелээриниң бетинде Василий Оюн катап база коррупциялыг шош-содааның маадыры болу берген. Бо чылдың март 18-те дарга дээргиниң саналдап кииргени-биле Хоойлужудулга палатазының депутаттары конституция-эрге-хоойлу политиказының, регламент болгаш тус чер бот-башкарылгазының талазы-биле комитединиң даргазынга Виктория Кысыгбайны бадылаан. Оон улаштыр тайылбырлаар болза, Виктория Кысыгбай... федералдыг дилээшкинде чоруп турар болган.

«Бо дээрге арын-нүүр чок чоруктуң дээди чадазы-дыр – деп, республиканың Хоойлужудулга палатазында «Чаңгыс демниг Россия» партиязының фракциязының кежигүну Виталий Бартына Сады ук байдалга тайылбырны берген. – Ол кижи дөрт ай дургузунда ажылдаар черинде келбейн турар. Ооң «портреттерин» бүгү хоорайда аскылап каан. А ону ол боду чокта комитеттиң удуртукчузунга соңгуп алган... Оюн шуут-ла бүгү ниитилелдиң арнынче дүкпүрүп турар кижи-дир. Ол хирезинде кандыг-даа хемчеглер алдынмайн турар».

Ындыг-даа болза хемчеглерни алыр ужурга келгенин ам эскерип тур бис.

База бир немелде онзагай чүүл болза, эрге-хоойлудан чаштынып турар хамаатыны харыысалгалыг албан-дужаалга ол боду чокта томуйлап каан, а ону томуйлаарынга үндезини болза, Виктория Кысыгбайның хууда киирген билдириишкини болган, ону Василий Оюн депутаттарга боду көргүскен. Азы болза Кысыгбай хоойлудан чаштынып турар, ынчалза-даа республиканың дээди хоойлужудулга органының даргазындан ол чаштынмайн турар ышкажыл. Ооң тайылбыры бөдүүн. Тывада байдалды эки билир улус Хоойлужудулга палатазының чаңгысклассчызы чораан Кысыгбайны Оюннуң криминалдыг бөлүүнүң «кара кассири» деп адаар. Ол Чеди-Хөл кожууннуң чагыргазының баштыңының хүлээлгезин күүседип турган спикерниң дуңмазы Саяна Ховалыг-биле кады кожууннуң баштыңының сөөлгү соңгулдаларының бүдүүзүнде Чеди-Хөл кожууннуң Төлээлекчилер хуралының депутаттарын «аайлажырынга» киржип турган. Ховалыгның хоойлуга дүүшпес ажыл-чорудулгазының барымдаазы-биле кеземче херээн аңаа хамаарыштыр оттурган, а ооң бодун хоругдап туткан турган.

Василий Оюннуң өг-бүле «ажылының» аяны черле ындыг. Ол баш дескине берги дег орулгалыг карьеразының аңгы-аңгы үе-чадазында ээлеп турганы албан-дужаалдарынга шуптузунга «тергиидеп» шыдапкан.

Ынчалдыр Чеди-Хөл кожууннуң чагыргазынга ажылдап тура, ол тус черниң улуг дээн «Тувакобальт» бүдүрүлгезин сандараашкынга чедирген, ооң түңнелинде ол кожуундан чурттакчылар массалыы-биле көжүп чоруп эгелээн. 1993 чылдан эгелеп кожууннуң төвү Хову-Аксы суурда орус хамаатыларның саны 6-дан хөй катап кызырылган!

1997 чылдан 2001 чылдарга чедир Тываның экономика сайыды тургаш, республиканың үлетпүрүнүң-даа, көдээ ажыл-агыйның-даа бүдүрүкчүлүүн элээн кудулаткан, тудуг комплекизин долузу-биле буураткан болгаш хүндүткел чок «Вася – он хуу» деп атка чединген.

Ол «улуг күрүне ажылдакчызының» Хоойлужудулга палатазының баштыңынга чүгле он дугаар дап бергеш соңгуттурганында-даа элдептиг чүве чок. Ынчаң Оюннуң удуртуп турганы депутаттар каттыжыышкыны парламентиниң хөй кезиин тургузуп турган-даа болза, ол чүгле он дугаар кордаанындан даргага соңгуттурган.

Ол аразында Василий Оюннуң «хоойлужудулга» ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр чугаалаарга сонуурганчыг бир барымдаа бар. Эрткен чылдың июнь айда, кажан Василий Оюнга хамаарыштыр кеземче херээн оттурарынга чедир каш-ла хонуктар артканда, Тываның соңгулда комисоиязынга Израильдиң хамаатызы А.Бигоцкий-ден билдириишкин кирген. Билдириишкинде дыңнадып турары-биле, ол хамааты Хоойлужудулга палатазының каш депутаттарының соңгулда кампаниязын акшаландырып турган болган. Билдириишкинде акшаларны алганының дугайында элээн каш ат салган капсырылгаларны кошкан, оларның аразында Василий Оюннуң адын салган бижик база бар. Оларның соңгулда кампаниязынга болгаш акша-шалыңынга чүс-чүс долларлар чарыгдаттынган-даа болза, «спонсор дузазын алганнар» боттарынга алган хүлээлгелерин күүсетпээнинге Бигоцкий хомудап турар.

Хайгааракчылар Василий Оюннуң чедиишкинниг карьеразынга бөдүүн мындыг тайылбырны берип турар: бөдүүн зоотехниктен республиканың парламентизиниң Хоойлужудулга палатазының спикеринге ол Тываның мурнундагы премьери Шериг-оол Ооржак-биле харылзааларының дузазы болгаш Москвада магадакчыларының деткимчези-биле четкен.

Ындыг-даа болза кандыг-даа бедик албан-дужаалды кижи ээлеп турза, ол коррупцияга туттурган болза, хоойлу езугаар дөмей-ле харыылаар апаар.

Амдыызында истелге чоруп турар, каразыттырып турар кижиниң буруузун чүгле суд доктаадыр. Ынчалза-даа бо удаада катап база истелге адаанда келген Оюннуң төөгүзү эчизинге чедер дээрзинге бүзүрээр апаар.

Иван КОМАРОВ.

«Российская газета» солун, 2009 чылдың март 27 (№ 4877).

Иштики херектер килдизинде

АЖЫЛДЫ АМ-ДАА КҮШТЕЛДИРЕР БИС

Сүт-Хөл кожууннуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчылары чылдың кайы-даа үезинде, дүне-хүндүс дивейн, ол-бо черлерге корум-чурум тудары-биле база кем-херек үүлгедиишкини болган черлерже шалыпкын үнүп турарлар.

Шагдаа ажылдакчыларының ажылы сулараарга, кожуунда корум-чурумнуң нийти байдалы «аскай» бээр дээрзи билдингир. Ынчангаш мурнуку чылдарда ажылы кудуку деңнелге турган килдистиң ажылын экижидер дээш тодаргай хемчеглерни ап, шагдаа ажылдакчыларының ажылының шынарын экижидип, олардан шыңгыы негелдени тургузуп, кожууннуң удуртулгазы болгаш хөй-нийти-биле быжыг харылзааны тудуп келгенивистиң түңнелинде республиканың эки ажылдыг иштики херектер килдистериниң санынче киргенивисти демдеглевес аргажок.

Тодаргайлаарга, республиканың 19 иштики херектер килдистериниң иштинден эрткен чылдың нийти көргүзүглери-биле үшкү, кеземче херектерин ажыдарының талазы-биле бирги черни алгаш, шаңнал-макталга төлептиг болдувус.

Сүт-Хөл кожууннуң иштики херектер килдизинде нийтизи-биле 49 кижи ажылдап турар. Оларның иштинден ажылынга харыысалгалыг, негелделиг, өскелерге үлегерин көргүзүп, кызымак ажылдап турар ажылдакчыларга тус чер милициязының начальниги, майор А.С.Ооржакты, байысаалга салбырының начальниги, улуг лейтенант О.О.Чоодуну, штаб начальниги, капитан А.А.Сарыгларны база Ишкин, Бора-Тайга, Ак-Даш суурларда участок төлээлери А.А.Монгуш, А.В.Ондар, Ш.Ы.Ооржак оларны хамаарыштырып болур.

Кожууннуң девискээринде арай каразынчыг черлерже удаа-дараа рейдилерни, үнүүшкүннерни кылып, доскуулдарны организастап турар бис. Чоокта чаа Хемчик хемниң оң талазында пост чоогунга доскуул-хыналда чорудуп тургаш, Шеми-Аксының талазындан келген, «дижинге чедир» чепсегленген, 4 боолуг, 16 октуг чораан Теве-Хая суурнуң алды чурттакчыларын тут-тувус. Мал оору-биле демиселди шыңгыырадып турарывыстан кожууннуң ында-мында чурттакчылыг черлеринден мал-маган оорлаар чорук чавырлып турар.

Ол ышкаш Манчүрек, Ишкиннер дээн ышкаш ырак-узак тайга-таңдыларда малын малдап чурттап чоруур малчыннарның, аңчыларның турлаг-хонаштарын үе-үелеп эргип-кезип, амыдырал байдалы-биле таныжып, ында корум-чурумнуң нийти байдалын өөренип көрүп, хоойлу-дүрүмнерни, ооң ужур-утказын таныштырып, оларны сагыырының талазы-биле тайылбыр ажылдарын кылып турар бис. Шөлээ-чөпшээрел чок боо-моңгу болгаш өске-даа соок чепсектер эдилеп, шыгжап база ап чораан кижилерни илередип, тудуп, оларга хамаарыштыр кеземчени онаап турар бис. Кижилерниң бажын тенидип, «тенек аартыр», угаан албаарадыр, кадыкка тергиин хоралыг чыдыг чашпан чыыкчылары-биле демиселди күштелдирип келгенивистен кожуунда байдал чүгээртээн. Чыдыг чашпан-биле байлак, «элбек дүжүттүг» берип турар Өлең ховузунга бо-ла кедеглерни чорудуп, чашпан чыыр сорулгалыг кижилер-биле ажылды чорудуп турар бис. Оон аңгыда тускай чөпшээрел чок арага садып турар кижилерни илередип, административтиг хемчегге онаап турар.

Сөөлгү үеде назы четпээннер ортузунда кем-херек үүлгедир чоруктарның эвээжевейн турары бисти дүвүредип турар. Бора-Тайга, Алдан-Маадыр суурларынга бижектешкен 1-1 херектер болгулаан. Черле ынчаш Алдан-Маадыр, Бора-Тайга, Суг-Аксы суурларынга назы четпээннер бо-ла бир херек үүлгеткен боор-дур. Маңаа адаиелерниң уруг-дарыының кижизидилгезинче кичээңгей салбас, харыысалга чогун, башкыларның, хөй-нийти организацияларының, эрге-чагырга органнарының кошкак ажылдап турарын демдеглээр апаар. Чоокка чедир Кызыл-Тайга суурга корум-чурум чүгээр турган болза, ам ында байдал баксырааны хомуданчыг.

Хамаатыларның амыр-шөлээн, дыштыг чурттаарынга кара чаңгыс шаптыктап турар чүүл – арагалаашкын-дыр. Араганың хайы-биле кижилерниң кадыынга хора чедирер, харын-даа карак чивеш аразында амы-тынынга чедер таварылгалар кымның сеткил-сагыжын хөлзетпес деп. Арагалаашкынга болгаш эзирик кем-херек үүлгедир чоруктарга удур демиселди дүн-хүн чок чорудуп-даа турзувусса, мээ-медерели кошкак кижилер аар херектерни кыла бээр-дир.

Оруктарга озал-ондактарны болдурбас дээш КАИ ажылдакчылары доктаамал дежурныйлап, машина башкарар эргези чок кижилерни, эзирик машина башкарып чоруурларны тудуп, хемчегни онаап, торгап турарындан байдал экижип турар.

Килдистиң ажылдакчыларының эртем-билиин, эрге-дужаалын бедидип турар бис. Чижээ, А.В.Ондар, Э. С. Монгуш Новосибирскиниң милицияның дээди школазында бот-өөредилге-биле өөренип турарлар. Аныяк шагдаалар А.С. Ооржак — майор, А.А.Монгуш, Э.С.Монгуш лейтенант эрге-дужаалды чоокта чаа алдылар.

Кожууннуң хөй-нийтизи-биле харылзаавыс эки. Ада-чурт камгалакчызының хүнүнде кожууннуң эр хиндиктиг удуртукчуларынга шаңнал-макталды тывыстывыс. Бистиң коллектививис кожуунда болуп турар культура-массалыг хемчеглерден чыда калбайн турар. Аныяктар чылынга тураскааткан темалыг кежээге лейтенант А.Ондар ырлап, чолаачы А. Ондар сыгыртып аян тударга, көрүкчүлер үргүлчүлелдиг адыш часкап, оларның күүселдезинге бедик үнелелди бергенин демдеглээр апаар.

Корум-чурумну тударынга улусчу дружиналарның дузазы кончуг улуг. Кожуун чагыргазы база Суг-Аксының суму чагыргазы, өөредилге, саң-хөө килдистери график езугаар доктаамал дружинниктеп үнүп, корум-чурум тударынга ак сеткилдии-биле киржип турарлар. Ынчалза-даа чамдык албан организациялар, коллективтер улусчу дружинаның-даа ажылын, бистиң-даа чымыштыг ажылывысты үнелеп көрбейн, дружинниктеп үнмейн турары хомуданчыг.

Коллективтиң хүн бүрүде болуп турар хуралдарынга ажылдакчыларывыстың кылып турар ажылынга сайгарылгаларны кылып, түңнеп, кылыр ужурлуг ажылдарның планын тургузуп турар бис. Шеригжиткен өөредилгелерни, марштарны, спортчу оюннарны эрттиреривис чаңчыл апарган. Эки ажылдыг ажылдакчыларывыстың чуруктарын Хүндүлел самбыразынга азып, оларның хей-аъдын көдүрүп, шаңнап-мактап, чурттуң курорттарынга дыштаныр халас путевкаларны берип, деткимчени көргүзүп турар бис.

Кандыг-даа албан чериниң иштин-дашты көрүш чок болур болза, ажылдаарынга таарымча чок, улусчон-даа чугаалажы бээр. Ынчангаш ажылдап турар оран-бажыңывыстың иштин-даштын көрүштүг, чараш кылдыр кылып, хевир киир дерип алдывыс. Арыг-силиг, чылыг-чырык албан черинге кым-даа ажылдаксаар, ындыг черге ажылдаарга ажыл-херек-даа бүдүнгүр болур дээрзин билир бис.

Эрткен чылгы чедиишкиннеривисти улам быжыглап, килдисти тускай эртемниг кадрлар-биле ам-даа четчелеп, удуртулганы дээштиг чорутпушаан, хоойлу-дүрүм үрекчилери-биле демиселди шыңгыырадыр сорулганы салган бис.

Олег ЛУДУ,
Сүт-Хөл кожууннуң иштики херектер килдизиниң начальниги, милицияның подполковниги.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

Школачы спартакиада

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫҢ БЕЛЕТКЕЛИ ЭКИ БОЛГАН

Баскетболга Кызыл хоорайның школаларының чыынды командазы 1994-1995 чылдарда төрүттүнген оолдар аразында республиканың нийти билиг өөредилге албан черлериниң өөреникчилериниң IV Спартакиадазының чемпиону атты түңнел оюнга апрель 12-де чаалап алгаш, Сибирь федералдыг округтуң өөреникчилер ортузунда чоокку үеде эртер спартакиадазынга киржир эргеге төлептиг болган.

Кызылдың тиилекчи командазы.

Чогум республиканың школачыларының аразында ээлчеглиг IV Спартакиада спорттуң 13 хевиринге эртип турар. Ийи чыл болгаш чаңгыс катап эртер бо оюннар Россияның өөреникчилериниң IV Спартакиадазының зачедунче кирер. Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызының база Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт агентилелиниң удуртулгазы-биле эртип турар республиканың бо спартакиадазы спорттуң чамдык хевирлеринге мурнунда айларда болуп каапкан. Чижээ, бо-ла назылыг элээди уруглар аразынга баскетболга маргылдаа апрель 2-5 хүннеринде Кызылга болуп эрткен.

Элээди оолдар аразынга баскетболга маргылдаа Кызылда «Сүбедей» спорткомплекске үш хүн уламчылааш доозулган. Кол судья Виктор Туровтуң чугаалап турары-биле алырга, аңаа кожууннардан база Кызыл хоорайдан 14 команда киришкен.

Шаңналдыг черлер дээш түңнел оюннар улуг-хүнде, апрель 12-де, эрткен. Школачылар аразында маргылдаа болгаш ындыг ирги бе, көрүкчүлер кайы-даа хүннерде шоолуг хөй эвес болуп турган. Спартакиаданың үшкү шаңналдыг чери дээш бо чылын Чөөн-Хемчик биле Барыын-Хемчик кожууннарның командалары ойнаан. Бо удаа барыын кожуун оолдары үе-чергези оолдарны 29:12 санга уткаш, спартакиаданың үшкү черин ээлээн.

Бирги чер дээш түңнел оюнга Кызыл хоорайның 5 болгаш 14 дугаар ийи школазындан четчелээн чыынды команда Өвүр кожуундан оолдар-биле ойнаан. Черле ынчаш маңаа бир демдеглеп каар ужурлуг чүүл – элээди кызылчыларның өске эш-өөрлеринден шыырак белеткелдии болуп турган. Ол маргылдаа үезинде-ле көстү берген, ынчангаш бо команданың бирги чер дээш ойнаары анаа оюннар үезинде-ле билдине берген.

Кызылдың оолдары Өвүрден эштери-биле түңнел оюнга ужуражы бергеш база-ла олардан эки белеткелдиин көргүскен. Дөрт катап чеди минуталап ойнаар оюнну Кызылдың командазы 46:10 санга удуп алган. Ылаңгыя оюннуң баштайгы ийи кезээнде Өвүр оолдары корзинаже чүгле 2 санны киир каап шыдаан. Ол үеде безин кызылчылар мырыңай 26 санныг турган.

Түңнел оюн үезинде бир эскерген чүүлүм – Кызыл хоорайның командазының тренерлери херээжен башкылар оюн үезинде оолдарны ийи школа аайы-биле шөлче үндүрүп турар болду. Тыва оолдар көстүп кээрге, хоорайның №5 школазының, а оларны орус оолдар солуурга, №14 школаның өөреникчилери-дир деп билип, оглум-биле иелээ чугаалажып олурдувус. Ынчап кээрге, тренер башкылар өөреникчилериниң школаларынга ойнап өөрени берген аайы-биле шөлче үндүрүп турган ышкажыл. Ындыг арга оолдарга ойнаарынга таарымчалыг болган деп бодадывыс.

Элээди кызылчыларның кожууннардан эштерин ындыг чиигибиле тиилеп ап турарынга көдээ черлерден командаларның кошкак белеткелдери буруулуг деп бодаар мен. Оон башка, чижээ, бирги чер дээш ойнап турган Өвүр командазы ындыг улуг ылгалдыг санга канчап уттурарыл? Мындыг маргылдааларның, ооң иштинде спартакиадаларның, кол сорулгазы өзүп орар салгал ортузунга спортту, а бо удаа баскетболду, суртаалдаары болур. Бир эвес баскетболга спартакиада республикада дөрт дугаар эртип турарын санаар чүве болза, мындыг кошкак оюннар кожууннарда ооң сайзыралы ам-даа суларгай болуп турарын азы тренерлерниң кошкак белеткелин бадыткап турар-дыр. Азы бо оюннарны анаа-ла ужур эдертип эрттирип турар чүве бе? Тиилекчилерге шаңнал тыпсып турда, Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызының төлээзин мырыңай шуут көрбедим...

Баскетболга республиканың элээди оол школачыларының спартакиадазының тиилекчизи командаларга Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт агентилелиниң директору Мерген Ооржак баштаан өске-даа ажылдакчылар кубокту (чемпион командага), медальдарны болгаш дипломнарны тывыскан.

Юрий КӨК-ООЛ.

Авторнуң тырттырган чуруу.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

Чүъктерни (продукцияны) сөөртүп чедирери кызыгаарлаан хуусааларлыг Кыдыкы Соңгу чүк районнарында болгаш аңаа деңнештирген черлерде турар Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының бюджет адырының организацияларының ажылдаарын болгаш чурттакчы чоннуң амыдырап-чурттаарын хандырарынга төпчүткен дажып эккээри болгаш чедирери эргежок чугула бараннарның болгаш ачы-дузаларның даңзызын бадылаар дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2008 чылдың декабрь 24-те хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың март 5-те чүүлдүг деп көрген

Бо Хоойлу 2003 чылдың октябрь 6-да №131 – ФХ «Россия Федерациязынга тус черниң бот-башкарылгазын организастаарының нииты принциптериниң дугайында» Федералдыг хоойлунуң 82.1 чүүлүнге дүүштүр Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарының бараннар дажып эккээринге, а ол ышкаш ооң-биле холбашкан ачы-дузаларны чедиреринге чагыглар киирер болгаш күүседир талазы-биле бүрүн эргелерин боттандырар сорулгалар-биле, чүъктерни (продукцияны) сөөртүп чедирери кызыгаарлаан хуусааларлыг Кыдыкы Соңгу чүк районнарында болгаш аңаа деңнештирген черлерде турар Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының бюджет адырының организацияларының ажылдаарын болгаш чурттакчы чоннуң амыдырап-чурттаарын хандырарынга төпчүткен дажып эккээри болгаш чедирери эргежок чугула бараннарның болгаш ачы-дузаларның даңзызын тодарадып турар.

1 чүүл

Чүъктерни (продукцияны) сөөртүп чедирери кызыгаарлаан хуусааларлыг Кыдыкы Соңгу чүк районнарында болгаш аңаа деңнештирген черлерде турар Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының бюджет адырының организацияларының ажылдаарын болгаш чурттакчы чоннуң амыдырап-чурттаарын хандырарынга төпчүткен дажып эккээри болгаш чедирери эргежок чугула бараннарның болгаш ачы-дузаларның капсырган даңзызын бадылаар.

2 чүүл

Бараннарның болгаш ачы-дузаларның даңзызынче киирген бараннарны дажып эккээринге база ол ышкаш ооң-биле холбашкан ачы-дузаларны чедиреринге чагыглар киирер болгаш күүседир талазы-биле бүрүн эргелерни Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеттирген органы боттандырарын доктаадыр.

3 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан соонда, он хонук болгаш күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1123 УХ-II
2009 чылдың март 18.

Чүъктерни (продукцияны) сөөртүп чедирери кызыгаарлаан хуусааларлыг Кыдыкы Соңгу чүк районнарында болгаш аңаа деңнештирген черлерде турар Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының бюджет адырының организацияларының ажылдаарын болгаш чурттакчы чоннуң амыдырап-чурттаарын хандырарынга төпчүткен дажып эккээри болгаш чедирери эргежок чугула бараннарның болгаш ачы-дузаларның даңзызын бадылаар дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузу-биле бадылаан

чүъктерни (продукцияны) сөөртүп чедирери кызыгаарлаан хуусааларлыг Кыдыкы Соңгу чүк районнарында болгаш аңаа деңнештирген черлерде турар Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының бюджет адырының организацияларының ажылдаарын болгаш чурттакчы чоннуң амыдырап-чурттаарын хандырарынга төпчүткен дажып эккээри болгаш чедирери эргежок чугула бараннарның болгаш ачы-дузаларның

ДАҢЗЫЗЫ

Бараннар

1. Хөмүр-даш.
2. Дизельдиг электри станцияларынга кывар-чаар материалдар.

Ачы-дузалар

1. Хөмүр-даш-биле хандырары-биле холбашкан ачы-дузалар.
2. Дизельдиг электри станцияларынга кывар-чаар материалдар дажып чедирери-биле холбашкан ачы-дузалар.

«Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарының, Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыларының, Тыва Республиканың күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының болгаш Тыва Республиканың күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының бүрүн эргелерин боттандырарынга база ажыл-чорудулгазын хандырарынга эргежок чугула эт-хөреңги дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 4 чүүлүнге өскерилгелер киирериниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2008 чылдың декабрь 24-те хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың март 5-те чүүлдүг деп көрген

1 чүүл

2004 чылдың декабрь 29-та № 994 УХ-I «Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарының, Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыларының, Тыва Республиканың күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының болгаш Тыва Республиканың күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының бүрүн эргелерин боттандырарынга база ажыл-чорудулгазын хандырарынга эргежок чугула эт-хөреңги дугайында» («Тувинская правда», 2004 чылдың декабрь 31-де) Тыва Республиканың Хоойлузунуң 4-кү чүүлүнүң 1-ги кезээнге дараазында эдилгелиг кылдыр бижип, өскерилгени киирер:

«1. Бо Хоойлунуң 2-ги чүүлүнүң 1-ги кезээнде база 3-кү чүүлүнде айыткан бүрүн эргелерни боттандырарынга Тыва Республиканың өнчүзүнде дараазында эт-хөреңги туруп болур:

1) Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарының болгаш Тыва Республиканың күрүне албан черлериниң, айыткан органнарны болгаш албан черлерин таарыштыр тургузары-биле улус чурттавайн турар бажың-балгаттарны кииргени-биле, ажыл-чорудулгазының материал-техниктиг хандырылгазынга эргежок чугула эт-хөреңги;

2) Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарынга соңгулдалар, Тыва Республиканың референдумнар эрттирериниң материал-техниктиг хандырылгазынга эргежок чугула эт-хөреңги;

3) архив фондулары болгаш ону шыгжаарынга эргежок чугула өске-даа эт-хөреңги;

4) камгалал бажың-балгаттарны кииргени-биле, муниципалдар аразының болгаш девискээр ужур-дузалыг онза байдалдарны, бойдус халаптарын баш удур сагындырар, эпидемиялар болгаш ооң уржуктарын узуткаарынга эргежок чугула эт-хөреңги;

5) күрүнениң бойдус заказниктерин болгаш девискээр ужур-дузалыг бойдустуң тураскаалдыг черлериниң камгалалын тударынга база хандырарынга эргежок чугула эт-хөреңги;

6) девискээр азы муниципалдар аразының автомобиль оруктары, ооң иштинде оларның хандырылгазынга эргежок чугула эт-хөреңги;

7) билиг бээрин организастаарынга эргежок чугула эт-хөреңги;

8) Тыва Республиканың библиотекаларының, муниципалдар аразының библиотекаларының эт-хөреңгизи;

9) музей фондулары болгаш ооң шыгжамырынга, ону өөрениринге болгаш хөйге көргүзүп делгээринге эргежок чугула эт-хөреңги;

10) Тыва Республиканың культуразының болгаш уран чүүлүнүң күрүне албан черлериниң эт-хөреңгизи;

11) кеш-венерология, туберкулезка удур, наркологтуг, онкологтуг диспансерлерге база өске-даа тускайлаттынган медицина албан черлеринге тускайжыттынган эмчи дузазын чедиреринге эргежок чугула эт-хөреңги;

12) тускайжыттынган (санитарлыг авиация) эмчиниң дүрген дузазын чедиреринге эргежок чугула эт-хөреңги;

13) улгады берген назылыг хамаатыларга болгаш инвалидтерге, өскүс уругларга, хайгаарал чок болгаш ада-иезиниң азыралы чок арткан уругларга социал болгаш эмчи хандырылгазын чедиреринге эргежок чугула эт-хөреңги;

14) Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыларынга, Тыва Республиканың күрүне албан черлериниң ажылдакчыларынга албан-ажыл чериниң чурттаар оран-савазы;

15) өрттер объектилери база ол ышкаш өрттер өжүрерде эргежок чугула дериг-херексел болгаш херексел;

16) Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарының хоойлу-дүрүм актыларын, өске-даа албан езузунуң медээлерин чонга чарлап дыңнадырынга эргежок чугула (албан езузу-биле парлап үндүрер) эт-хөреңги;

17) спортчу объектилер болгаш албан езузунуң девискээр база муниципалдар аразы чергелиг күш-культура, күш-культура-кадыкшылга база спортчу хемчеглер организастаарынга болгаш эрттирээринге эргежок чугула өске-даа эт-хөреңги;

18) Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр оларның төөгү-культура ужур-уткалыг категориязындан хамаарылга чокка, культура салгалының (төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдары) объектилери;

19) пассажирлер транспорту база муниципалдар аразының аргыжылгазынга пассажирлер сөөртүлгезин боттандырарынга эргежок чугула өске-даа эт-хөреңги;

20) эптежилге шииткекчилериниң ажыл-чорудулгазының материал-техниктиг хандырылгазынга эргежок чугула эт-хөреңги;

21) эмнелге-кадыкшылга черлерин болгаш девискээр ужур-дузалыг курорттар тургузарынга, хөгжүдеринге болгаш камгалалын хандырарынга эргежок чугула эт-хөреңги;

22) дириг амытаннар аарыгларын баш удур сагындырар болгаш чок кылырынга, оларны эмнээринге, чурттакчы чонну, кижини болгаш малды нииты аарыглардан камгалаары-биле баш бурунгаар кылыр хемчеглерни чорударынга эргежок чугула эт-хөреңги;

23) Тыва Республиканың эртем болгаш эртем-техниктиг организацияларының ажыл-чорудулгазын хандырарынга эргежок чугула эт-хөреңги;

24) ажыл-агыйжы болгаш өнчү хевиринден хамаарылга чокка ажыл-чорудулга кылыр объектилерге долгандыр турар бойдус хүрээлеңин камгалаар талазы-биле (күрүнениң экологтуг контролю) күрүне контролюн боттандырарынга эргежок чугула эт-хөреңги;

25) Тыва Республиканың чурттакчы чонунга болгаш чамдык категорияларның хамаатыларынга, Тыва Республиканың хоойлужудулгазынга дүүштүр амбулаторлуг-поликлиниктиг, стационар-поликлиниктиг болгаш девискээр ужур-дузалыг эмнелге албан черлеринге эмчи дузазын чедиреринге эргежок чугула эт-хөреңги;

26) Тыва Республиканың эргелелинде турар кадык камгалал организацияларын база кадык камгалалының муниципалдыг организацияларын хан донору-биле база ооң компонентилери-биле хандырарынга эргежок чугула эт-хөреңги;

27) аэропорттар база (азы) хамааты авиацияның аэродромнары, оларны тударынга, хөгжүдеринге база оларның ажыглалын организастаарынга (даңзызын Россия Федерациязының Чазаанга бадылаар, федералдыг ужур-дузалыг аэропорттар болгаш хамааты авиацияның аэродромнарындан аңгыда) эргежок чугула эт-хөреңгини кииргени-биле;

28) биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорук субъектилерин хөгжүдер талазы-биле девискээрлер болгаш муниципалдар аразының программаларын база төлевилелдерин боттандырарынга эргежок чугула эт-хөреңги;

29) Тыва Республиканың башкарып чорудар чүүлдериниң талазы-биле Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарының бүрүн эргелерин боттандырарынга болгаш оларның ажыл-чорудулгазын, Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыларының, Тыва Республиканың күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының ажыл-чорудулгазын федералдыг хоойлуларга, бо Хоойлуга, Тыва Республиканың өске-даа хоойлуларынга дүүштүр хандырарынга эргежок чугула өске-даа эт-хөреңги.».

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1125 УХ-II
2009 чылдың март 18.

«2003 чылда Тыва Республиканың республика бюджединиң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң күүселдезиниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2008 чылдың декабрь 24-те хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың март 5-те чүүлдүг деп көрген

1 чүүл

2003 чылда Тыва Республиканың республика бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчетту орулгалар талазы-биле 4825740 муң рубль түңге база чарыгдалдар талазы-биле 4812077 муң рубль түңге, орулгалар чарыгдалдардан 13663 муң рубль түңге ажыг болганын (профицит) 1-10 капсырылгалар езугаар бадылаар.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1140 УХ-II
2009 чылдың март 18.

«2004 чылда Тыва Республиканың республика бюджединиң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң күүселдезиниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2008 чылдың декабрь 24-те хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың март 5-те чөөлдүг деп көрген

1 чүүл

2004 чылда Тыва Республиканың республика бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчетту орулгалар талазы-биле 5211117 муң рубль түңге база чарыгдалдар талазы-биле 5197035 муң рубль түңге, орулгалар чарыгдалдардан 14082 муң рубль түңге ажыг болганын (профицит) 1-10 капсырылгалар езугаар бадылаар.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1142 УХ-II
2009 чылдың март 18.

«2005 чылда Тыва Республиканың республика бюджединиң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң күүселдезиниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2008 чылдың декабрь 24-те хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың март 5-те чөөлдүг деп көрген

1 чүүл

2005 чылда Тыва Республиканың республика бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчетту орулгалар талазы-биле 6422621 муң рубль түңге база чарыгдалдар талазы-биле 6299404 муң рубль түңге, орулгалар чарыгдалдардан 123217 муң рубль түңге ажыг болганын (профицит) 1-16 капсырылгалар езугаар бадылаар.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканын Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1144 УХ-II
2009 чылдың март 18.

Көдээ ажыл-агыйга ажыглаар черлерниң үнүш-дүжүткүрүн хандырарын күрүнеден таарыштырарының дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың январь 28-те хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың март 4-те чөөлдүг деп көрген

1 чүүл

2004 чылдың декабрь 29-та № 1097 УХ-I «Көдээ ажыл-агыйга ажыглаар черлерниң үнүш-дүжүткүрүн хандырарын күрүнеден таарыштырарының дугайында» («Тувинская правда», 2004 чылдың декабрь 31-де) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) Тыва Республиканың Хоойлузунуң адында «Хандырарын күрүнеден таарыштырарының дугайында» деп сөстерни «Хандырарының дугайында» деп сөстер-биле солуур;

2) сөстүң киирилде кезээнде «хандырарын күрүнеден таарыштырары» деп сөстерни «хандырары» деп сөс-биле солуур;

3) 1-ги чүүлде:

а) үшкү абзацты күжүн чидирген деп санаар;

б) алдыгы абзацта «бойдус» деп сөстү ап кааптар;

в) сески абзацта «бойдус» деп сөстү ап кааптар;

4) 5-ки чүүлдүң үшкү абзазын күжүн чидирген деп санаар;

5) 6-гы чүүлде:

а) ийиги, бешки, алдыгы болгаш чедиги абзацтарны күжүн чидирген деп санаар;

б) үшкү абзацта «ажылдап кылыры» деп сөстерниң соонга «, бадылаары» деп сөстү немээр:

6) 9-ку чүүлдүң ийиги абзазында «бойдус» деп сөстү ап кааптар;

7) 13-кү чүүлдүң 3-кү кезээн күжүн чидирген деп санаар;

8) 6-гы эгени күжүн чидирген деп санаар.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1194 УХ-II
2009 чылдың март 18.

«Тыва Республикада бюджеттер арзының хамаарылгаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер киирериниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың январь 28-те хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың март 5-те чөөлдүг деп көрген

1 чүүл

2008 чылдың апрель 21-де № 689 УХ-II «Тыва Республикада бюджеттер арзының хамаарылгаларының дугайында» («Шын», 2008 чылдың май 6-да; «Тувинская правда», 2008 чылдың май 26-да) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 6-гы чүүлдүң 2-ги кезээн дараазында эдилге-биле бижиир:

«2. Суурларны сан-хөө талазы-биле деткиир девискээр фондузундан суурларның сан-хөө-биле хандырылгазын деңнээри-биле дотацияларны санаарының база хуваарының чурумун, а ол ышкаш хуу кижилерниң орулгаларында үндүрүгден суурларның бюджет-биле хандыртынганын деңнээри-биле дотацияларның орнунга тыртар акшаларның немелде нормативтерин суурнуң бюджединче санаарының чурумун бо Хоойлуга 1-ги капсырылга езугаар методика-биле дүүштүр тодарадыр.»;

2) 8-ки чүүлдүң 3-кү кезээн дараазында эдилге-биле бижиир:

«3. Тыва Республиканың республика бюджединден тус чер бюджеттеринче субвенцияларны Россия Федерациязының Бюджет кодекизинге дүүштүр Тыва Республиканың хоойлузу-биле бадылааны субвенцияның хевир бүрүзүнге чаңгыс аай методикалар-биле дүүштүр хуваар, оларга күрүнениң дамчыдып бергени чамдык бүрүн эргелерин тус черниң бот-башкарылга органнары чурттакчы чоннуң (чурттакчы чоннуң чамдык бөлүктериниң), күрүнениң (муниципалдыг) хамаарышкан ачы-дузаларының хереглекчилериниң санынга, өске-даа көргүзүглерге деңдески кылдыр база чогуур хүлээлгелерни күүседиринге база муниципалдыг тургузугларга күрүнениң ачы-дузаларының өртек үнезинге салдарлыг өске-даа боттуг байдалдарны күүседиринге бюджеттиң акшаландырыышкыннарын санаарының нормативтерин барымдаалап тургаш, боттандырар.

Тыва Республиканың республика бюджединден тус чер бюджеттеринге субвенцияларны хуваап тура, тус чер бюджеттериниң боттарының орулгаларын тодаргайлап турар көргүзүглерни чөпшээревес.

Федералдыг бюджеттен Россия Федерациязының субъектилериниң бюджеттеринге субвенциялардан берип турары Тыва Республиканың республика бюджединден тус чер бюджеттеринге субвенцияларны хуваарынга хамаарыжыр кезээнге күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнарының чамдык бүрүн эргелерин тус черниң бот-башкарылга органнарынга берип турар күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнарының нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларының негелделеринге айыткан методикалар дүүшкен болур ужурлуг.»;

3) 8-ки чүүлдүң 4-кү кезээн дараазында уткалыг абзац-биле немээр:

«Айыткан Хоойлу-биле муниципалдыг районнарның бюджеттеринге субвенцияларны санаарының чурумун (методиказын) база күрүнениң чогуур бүрүн эргелерин боттандырары-биле муниципалдыг районнарның бюджеттеринден суурларның бюджеттеринче субсидияларны муниципалдыг районнарның тус чер бот-башкарылга органнары санаарының чурумун (методиказын) бо чүүлдүң чогуур негелделери доктааткан турар ужурлуг.»;

4) 9-ку чүүлдүң 2-ги кезээн дараазында уткалыг абзац-биле немээр:

«Тыва Республиканың республика бюджединден тус чер бюджеттеринге субсидияларны (Тыва Республиканың Чазааның курлавыр фондузунуң акша-хөреңгилеринден субсидиялардан аңгыда), Тыва Республиканың хоойлулары-биле база (азы) Тыва Республиканың Чазааның нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-биле көрдүнмээн сорулгаларга база (азы) негелделерге дүүштүр үндүрерин чөпшээревес.»;

5) 13-кү чүүлдү дараазында эдилге-биле бижиир:

«13 чүүл. Тус чер бюджеттеринден Тыва Республиканың республика бюджединге субсидиялар

1. Сан-хөөнүң отчеттуг чылында суурларның болгаш (азы) муниципалдыг районнарның (хоорай округтарының) бюджеттеринден тус чер бюджеттериниң санаашкынныг үндүрүгден орулгалары (тыртар акшаларның немелде нормативтери-биле үндүрүг орулгаларын санаваска), бо чүүлдүң 2-ги кезээнге дүүштүр доктааткан деңнелин ажып турар болза, Тыва Республиканың республика бюджединге субсидияларны берип болуру көрдүнген бооп болур.

2. Бо чүүлдүң бирги пунктузунда айыткан тус чер бюджеттеринден Тыва Республиканың республика бюджединге субсидияларны санаарының база бээриниң чурумун бо Хоойлуга 4-кү капсырылга-биле дүүштүр доктаадыр.

Бо чүүлге дүүштүр Тыва Республиканың республика бюджединче суурларның бюджеттеринден шилчидер субсидияларны Тыва Республиканың республика бюджединиң орулгаларынга база суурларны сан-хөө-биле деткииириниң девискээр фондузундан бюджет-биле акшаландырыышкыннарынга өөренип көөр.

Муниципалдыг районнарның төлээлекчи органнарынга суурларның бюджет-биле хандырылгазын деңнээри-биле дотацияларны санаарының база бээриниң талазы-биле Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органарының бүрүн эргелерин берген таварылгада, муниципалдыг районнарның девискээриниң составында бактаап кирип турар суурларның бюджеттеринден айыткан субсидияларны Тыва Республиканың республика бюджединиң орулгаларынга болгаш компенсацияларның девискээр фондузундан бюджет акшаландырыышкынынга бо Хоойлунуң 6-гы чүүлүнде доктааттынган чурум езугаар барымдаалап көөр.

Бо чүүлге дүүштүр муниципалдыг районнарның база хоорай округтарының бюджеттеринден Тыва Республиканың республика бюджединиң орулгаларынга болгаш муниципалдыг районнарны (хоорай округтарын) сан-хөө талазы-биле деткииириниң девискээр фондузунуң бюджет талазы-биле акшаландырыышкыннарының иштинге субсидияларны өөренип көөр.

3. Тыва Республиканың республика бюджединче тус чер бюджеттеринден шилчидер ужурлуг субсидияларның хемчээлин, бо чүүлдүң 1-ги пунктузунга дүүштүр, Тыва Республиканың хоойлузу-биле доктааткан деңнелден санаашкынныг үндүрүг орулгалары ажып турарынга деңдески кылдыр санаар.

Бир чурттакчыга онааштыр чамдык муниципалдыг тургузугга айыткан субсидияның хемчээли (тыртар акшаларның немелде нормативтериниң аайы-биле орулгаларының учеду чокка), бир чурттакчыга онааштыр тус чер бюджединиң санааны үндүрүг орулгалары-биле база отчеттуг сан-хөө чылында бир чурттакчыга онааштыр санаан орулгаларның ийи дакпыр ортумак деңнелиниң арзында ылгалдары 50 хуудан ашпас болур ужурлуг.

Тыва Республиканың республика бюджединче шилчидер ужурлуг бюджеттер арзының субсидиязын ап каапканының соонда, бир чурттакчыга онааштыр муниципалдыг тургузугнуң санаашкынныг үндүрүг орулгалары, бир кижиге онааштыр санаан үндүрүг орулгаларының деңнели эң куду болган бюджеттер арзының айыткан субсидиязын ап каантарынга чедир эң кудуку деңнелдиг турган өске муниципалдыг тургузугнуң бир чурттакчызынга онааштыр санаашкынныг үндүрүг орулгаларындан куду бооп болбас.

4. Тус чер бюджеттеринден Тыва Республиканың бюджединче шилчидер ужурлуг бюджеттер арзының субсидияларының хемчээлин Тыва Республиканың бюджединиң дугайында Тыва Республиканың Хоойлузу-биле бадылаар.

5. Бо чүүлдүң 4-кү пунктузунда айыткан бюджеттер арзының субсидиялары Тыва Республиканың республика бюджединиң дугайында Тыва Республиканың хоойлузунга дүүштүр тус чер бюджединге баш бурунгаар көрдүнер.

Муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи органы айыткан негелделерни күүсетпейн барган таварылгада, бюджеттер арзының субсидияларының түңүн Россия Федерациязының Сан-хөө яамызының доктаатканы, нииити негелделерни сагып тургаш, Тыва Республиканың Сан-хөө яамызының тодарадып тургусканы чурум езугаар муниципалдыг тургузугнуң бюджединче шилчидер ужурлуг тускай үндүрүглер чурумнары-биле көрдүнген федералдыг болгаш девискээр үндүрүглеринден болгаш чыылдалардан, үндүрүглерден тыртар акшаларның санындан тыртар.»;

6) бо Хоойлуга 1 – 4 капсырылгаларны чаа эдилге-биле бижиир (кошкан);

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан соонда, он хонук эртерге, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1203 УХ-II
2009 чылдың март 18.

«Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилеринден Тыва Республиканың суурларынга дотацияларны санаарының болгаш бээриниң талазы-биле күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин муниципалдыг районнарның тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыдып бээриниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер киирериниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың январь 28-те хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың март 5-те чөөлдүг деп көрген

I чүүл

2005 чылдың декабрь 28-те № 1554 УХ-I «Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилеринден Тыва Республиканың суурларынга дотацияларны санаарының болгаш бээриниң талазы-биле күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин муниципалдыг районнарның тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыдып бээриниң дугайында» («Тувинская правда», 2005 чылдың декабрь 30-де) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 2-ги чүүлде:

а) бирги абзацта «ээлчеглиг сан-хөө чылында компенсацияларның республика фондузундан» деп сөстерни «компенсацияларның девискээр фондузундан» деп сөстер-биле солуур;

б) сөөлгү абзацты ап каантар;

2) 3-кү чүүлдүң ийиги абзазын дараазында эдилге-биле бижиир:

«Тус чер бот-башкарылга органнарынга күрүнениң бүрүн эргелерин тодаргай эвес хуусаада дамчыдып бээр.»;

3) 4, 5 болгаш 6-гы чүүлдерни дараазында эдилге-биле бижиир:

«4 чүүл

1. Тус чер бот-башкарылга органнары күрүнениң оларга дамчыдып бергени чамдык бүрүн эргелерин боттандырарынга чарыгдалдарны Тыва Республиканың республика бюджединиң дугайында Тыва Республиканың хоойлузунга субвенциялар хевирлиг кылдыр көөр.

Субвенцияларның нитти хемчээлин тодарадырының чурумун, а ол ышкаш айыткан акша-хөреңгилерни муниципалдыг районнарның бюджеттериниң аразынга хуваарының чурумун дотацияларны санаарының база хуваарының талазы-биле күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин күүседиринге муниципалдыг районнарның бюджеттеринге компенсацияларның девискээр фондузундан субвенцияларны санаарының болгаш хуваарының методиказынга үндезилеп, бо Хоойлуга 1-ги капсырылга езугаар доктаадып тургузар.

2. Суурларны саң-хөө талазы-биле деткиириниң район фондузунуң нитти хемчээлин тодарадырының чурумун, а ол ышкаш акша-хөреңгилерни суурларның бюджеттериниң аразынга хуваарының чурумун суурларны саң-хөө талазы-биле деткиириниң районнар фондуларын тургузарының база айыткан фондулардан дотацияларны хуваарының методиказынга үндезилеп, бо Хоойлуга 2-ги капсырылга езугаар доктаадып тургузар.

3. Муниципалдыг районнуң бюджединиң дугайында шиитпирни тургузуп база (азы) бадылап турар үеде суурларның саң-хөө деткимчезиниң район фондузундан бо Хоойлунуң хемчээлинге алдынган акша-хөреңгилерниң кезээнге дотацияларны хуу кижилерниң орулгаларынга үндүрүгден суурларның бюджеттеринче тырткан акшаларның немелде нормативтери-биле долузу-биле база (азы) кезик-чамдыызы-биле-даа солуп болур.

Айыткан немелде нормативти хуу кижилерниң орулгаларынга үндүрүгден тыртар акшаларның немелде нормативин тодарадырының методиказынга дүүштүр, суурнуң бюджет-биле хандырылгазын деңнээри-биле дотация орнунга суурнуң бюджединче, бо Хоойлуга 3-кү капсырылга езугаар санап тургузар.

4. Тус чер бот-башкарылга органнары күрүнениң оларга дамчыдып бергени чамдык бүрүн эргелерин боттандырары-биле алгылаан акша-хөреңгилерин өске сорулгаларга ажыглаарын болдурбас.

5. Тус чер бот-башкарылга органнары күрүнениң оларга дамчыдып бергени чамдык бүрүн эргелерин ол сорулгаларга оларга берген саң-хөө акша-хөреңгилериниң хемчээли-биле боттандырар.

6. Тус чер бот-башкарылга органнары отчеттуг кварталдың дараазындагы айының 20-ден орайтатпайн, квартал санында күрүнениң оларга дамчыдып бергени бүрүн эргелерин боттандырып турарының дугайында, а ол ышкаш ол сорулгаларга оларга дамчыдып бергени саң-хөө акша-хөреңгилериниң ажыглалының дугайында отчеттарын Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынга бээр.

5 чүүл

1. Тус чер бот-башкарылга органнары күрүнениң оларга дамчыдып бергени чамдык бүрүн эргелерин боттандырып тура:

1) Тыва Республиканың республика бюджединден субвенциялар хевиринге муниципалдыг районнарның тус чер бот-башкарылга органнарынга берген акша-хөреңгилерден айыткан бүрүн эргелерни саң-хөө-биле хандырар;

2) айыткан бүрүн эргелерни боттандырарының айтырыгларының талазы-биле муниципалдыг хоойлу-дүрүм актыларын хүлээп алыр;

3) айыткан бүрүн эргелерни боттандырыбиле муниципалдыг районнуң уставы-биле көрдүнген таварылгаларда болгаш чурум езугаар боттарының хууда саң-хөө акша-хөреңгилерин немей ажыглаар;

4) бо Хоойлуга дүүштүр оларга дамчыдып бергени күрүнениң бүрүн эргелерин боттандырар айтырыглар талазы-биле республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарындан консультативтиг болгаш методиктиг дузаны алыр эргелиг.

2. Тус чер бот-башкарылга органнары оларга дамчыдып бергени күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин боттандырып тура:

1) айыткан бүрүн эргелерни бо Хоойлуга, өске-даа хоойлуларга, оларга күрүнениң дамчыдып бергени чамдык бүрүн эргелерин тус черниң бот-башкарылга органнары боттандырарының айтырыгларының талазы-биле Тыва Республиканың нормативтиг өске-даа хоойлу-дүрүм актыларынга дүүштүр боттандырар;

2) тус чер бот-башкарылга органнарынга оларга айыткан бүрүн эргелерни боттандырары-биле саң-хөө акша-хөреңгилерин үре-түңнелдиг болгаш чогумчалыг ажыглаарын хандырар;

3) күрүнениң бүрүн эргелерин боттандырып турарының дугайында болгаш субвенцияларны тускай сорулгазынга көрдүнгени-биле чарыгдап турарының дугайында отчеттарны болгаш эргежок чугула өске-даа медээлерни Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынга берип турар;

4) күрүнениң бүрүн эргелерин боттандырып турар үеде болдурган хажыдыышкыннарны чайладыры-биле Тыва Республиканың контроль-саң-хөө органнарының бижимел айтыышкыннарын күүседир;

5) федералдыг хоойлужудулга-биле база Тыва Республиканың хоойлужудулгазы-биле көрдүнген өске-даа хүлээлгелерни күүседир хүлээлгелиг.

6 чүүл

1. Тыва Республиканың тус чер бот-башкарылга органнары күрүнениң оларга дамчыдып бергени чамдык бүрүн эргелерин боттандырып турар үеде:

1) республиканың ыяап-ла күүседир ужурлуг нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын парлап үндүрер болгаш оларның күүселдези дээш контрольду боттандырар;

2) тус чер бот-башкарылга органнары күрүнениң бүрүн эргелерин боттандырып турары дээш, а ол ышкаш ол сорулгаларга көрдүнген субвенцияның акша-хөреңгилерин ажыглап турары дээш контрольду боттандырар;

3) күрүнениң бүрүн эргелерин боттандырып турар үеде, тус черниң бот-башкарылга органнарының азы тус чер бот-башкарылгазының албан-дужаалдыг кижилериниң болдурган хажыдыышкыннарын чайладыр талазы-биле ыяап-ла күүседир ужурлуг бижимел айтыышкыннарны бээр;

4) күрүнениң бүрүн эргелерин боттандырары-биле холбашкан медээлерни, материалдарны база документилерни айтырып негээр;

5) субвенцияның акша-хөреңгилерин тускай сорулгазындан өскээр ажыглаанын доктааттынган чурум езугаар төледир эргелиг.

Тус чер бот-башкарылга органнары оларга дамчыдып бергени күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин боттандырып турар үеде Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнары федералдыг хоойлужудулгага болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазынга дүүштүр өске-даа эргелерлиг болур.

2. Тус чер бот-башкарылга органнары оларга күрүнениң дамчыдып берген чамдык бүрүн эргелерин боттандырып турда, Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнары:

1) тус чер бот-башкарылга органнарынга оларның айыткан бүрүн эргелерни боттандырарынга эргежок чугула саң-хөө акша-хөреңгилерин дамчыдып бээрин хандырар;

2) тус чер бот-башкарылга органнары айыткан бүрүн эргелерни күүседип турары дээш, а ол ышкаш тус чер бот-башкарылга органнары ол сорулгаларга дамчыдып бергени саң-хөө акша-хөреңгилерин ажыглап турары дээш контрольду боттандырар;

3) тус чер бот-башкарылга органнарының негелдези-биле тус чер бот-башкарылга органнары айыткан бүрүн эргелерни боттандырып турары-биле холбашкан эргежок чугула материалдарны болгаш документилерни киирер;

4) тус чер бот-башкарылга органнарынга оларның айыткан бүрүн эргелерни боттандырарының айтырыгларының талазы-биле тайылбырларны бээр болгаш методиктиг дузаны чедирер;

5) федералдыг хоойлужудулга-биле болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазы-биле көрдүнген өске-даа хүлээлгелерни күүседир.

Тус черниң бот-башкарылга органнары күрүнениң оларга дамчыдып бергени бүрүн эргелерин боттандырып турары дээш контрольду Тыва Республиканың Саналга палатазы, Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албаны хыналда хевирлиг чорудар.

Тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыдып берген күрүнениң бүрүн эргелериниң күүселдезиниң талазы-биле хыналдаларны Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албаны чорударының чурумун, хуусааларын болгаш үезин Тыва Республиканың Чазаа тодарадыр.»;

4) бо Хоойлуга 1-ги база 2-ги капсырылгаларны чаа эдилге-биле бижиир (кошкан).

5) бо Хоойлуга 3-кү капсырылганы немээр (кошкан).

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан соонда, он хонук эртерге, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай
№ 1205 УХ-II
2009 чылдың март 18.

«Өскүс уругларга болгаш ада-иезиниң ажаал-тежээли чок арткан уругларга күрүне хандырылгазының база социал деткимчениң хемчеглерин бээриниң талазы-биле Тыва Республиканың күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыдып бээриниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер киирер дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың январь 28-те хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың март 5-те чөпшээрелдиг деп көрген

1 чүүл

2005 чылдың декабрь 28-те № 1564 УХ-I «Өскүс уругларга болгаш ада-иезиниң ажаал-тежээли чок арткан уругларга күрүне хандырылгазының база социал деткимчениң хемчеглерин бээриниң талазы-биле Тыва Республиканың күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыдып бээриниң дугайында» («Тувинская правда», 2005 чылдың декабрь 30-де; 2007 чылдың август 2-де; 2008 чылдың август 21-де; «Шын», 2007 чылдың август 2-де; 2008 чылдың сентябрь 2-де) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 3-кү чүүлдүң 7-ги пунктузун ап каавтар;

2) 4-кү чүүлдүң 1-ги кезээниң формулазын дараазында эдилге-биле бижиир:

$$«C_{ci} = C^{1}_{oi} + C^{2}_{di} + C^{3}_{ni} + C^{4}_{nвi} + C^{5}_{жi},$$

мында:

C_{ci} — өскүс уругларга болгаш ада-иезиниң ажаал-тежээли чок арткан уругларга күрүне хандырылгазынга болгаш социал деткимчеге ол муниципалдыг тургузугга субвенцияның хемчээли;

C^{1}_{oi} – хамаатыларның азыралында турар уругларга акша-хөреңги төлевиринге ол муниципалдыг тургузугга субвенцияның бирги кезээниң хемчээли;

C^{2}_{di} – уруглар бажыңнарынга болгаш өскүс уругларның школа-интернаттарынга өскүс уругларны тударынга ол муниципалдыг тургузугга субвенцияның ийиги кезээниң хемчээли;

C^{3}_{ni} – азыраан уругларны азырап тударынга болгаш азыраан ада-иелерниң күш-ажыл төлевиринге ол муниципалдыг тургузугга субвенцияның үшкү кезээниң хемчээли;

$C^{4}_{nвi}$ — өскүс уругларның болгаш ада-иезиниң ажаал-тежээли чок арткан уругларның санындан нитти билиг школаларының өөреникчилеринге өөренир черлеринче халас чоруурунга эргезин хандырары-биле ол муниципалдыг тургузугга субвенцияның хемчээли;

$C^{5}_{жi}$ – азыралда (ажаал-тежээлде) турар өскүс уругларны болгаш ада-иезиниң ажаал-тежээли чок арткан уругларны чурттаар оран-сава-биле хандырарынга ол муниципалдыг тургузугга субвенцияларның хемчээли;

3) 4-кү чүүлдүң 3-кү кезээниң адаккы 3-кү пунктузун күжүн чидирген деп санаар.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эртерге, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
№ 1207 УХ-II
2009 чылдың март 18.

«Тыва Республикада назы четпээннерге хамаарыштыр азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле ажыл-чорудулганы организастаарының болгаш боттандырарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер киирер дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың январь 28-те хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың март 4-те чөпшээрелдиг деп көрген

1 чүүл

2008 чылдың март 19-та № 644 УХ-II «Тыва Республикада назы четпээннерге хамаарыштыр азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле ажыл-чорудулганы организастаарының болгаш боттандырарының дугайында» («Шын», 2008 чылдың апрель 3-те; «Тувинская правда», 2008 чылдың апрель 9-та) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 7-ги чүүлдүң 2-ги кезээнге «азыралдың муниципалдыг органнарының» деп сөстерни «азыралдың девискээр органнарының» деп сөстер-биле солуур;

2) 11-ги чүүлдүң 1-ги кезээнге «күштүг болур» деп сөстерниң мурнунга «он хонук эртерге» деп сөстерни немээр.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнден эгелээш, он хонук эртерге, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол

Кызыл хоорай
№ 1209 УХ-II
2009 чылдың март 18.

«Чүдүүр-чүдүвезиниң хостуунуң болгаш шажын организацияларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 12 чүүлүнге өскерилгелер киирер дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың январь 28-те хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың март 4-те чөпшээрелдиг деп көрген

1 чүүл

1995 чылдың апрель 1-де № 253 «Чүдүүр-чүдүвезиниң хостуунуң болгаш шажын организацияларының дугайында» («Тувинская правда», 1995 чылдың май 23-те; 2001 чылдың май 8-те; 2004 чылдың апрель 13-те; 2005 чылдың июль 5-те; 2008 чылдың август 21-де, декабрь 31-де; «Шын», 2004 чылдың апрель 14-те; 2005 чылдың июнь 30-де; 2008 чылдың сентябрь 4-те, декабрь 30-де; Тыва Республиканың хоойлужудулга чыындызы, 2001 чыл, №2, 177 чүүл) Тыва Республиканың Хоойлузунуң 12-ги чүүлүнүң 5-ки кезээнге «Россия Федерациязының Чазаа» деп сөстерни

«күүсекчи эрге-чагырганың төлээлеттирген федералдыг органы» деп сөстер-биле солуп, өскерилгени киирер:

2 чүүл
Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан соонда, он хонук болгаш күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
№ 1211 УХ-II
2009 чылдың март 18.

«Учетка тургузар сорулга-биле хамаатыларны чединмес деп санаарының болгаш чурттаар оран-сава хереглеп турар деп санаан чединмес хамаатыларга социал хөлезилел керээлерин езугаар муниципалдыг чуртталга бажыңнарының фондузунуң чурттаар оран-савазын бээриниң чурумунуң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер киирер дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың январь 28-те хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың март 4-те чөпшээрээн деп көрген

1 чүүл
2006 чылдың февраль 17-де № 1682 УХ-I «Учетка тургузар сорулга-биле хамаатыларны чединмес деп санаарының болгаш чурттаар оран-сава хереглеп турар деп санаан чединмес хамаатыларга социал хөлезилел керээлерин езугаар муниципалдыг чуртталга бажыңнарының фондузунуң чурттаар оран-савазын бээриниң чурумунуң дугайында» («Тувинская правда», 2006 чылдың февраль 28-те) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 1-ги чүүлдү күжүн чидирген деп санаар;

2) 3-кү чүүлдүң 8-ки пунктузунуң алдыгы абзазында «, автор эргезиниң болгаш харылзашкак эргелер дугайында амгы күштүг хоойлужудулгага дүүштүр, ооң иштинде ызыгуур салгаар авторлуг керээлер езугаар ап турары» деп сөстерни ап кааптар;

3) 5-ки чүүлдүң 1-ги кезээниң бирги абзазын дараазында эдилге-биле бижиир:

«Хамаатыларны чединмес деп санаар сорулга-биле өг-бүлезиниң кежигүннериниң өнчүзүнде турар дараазында эт-хөреңгиниң өртээн өөренип көөр:».

2 чүүл
Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан соонда, он хонук эрткенде күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
№ 1213 УХ-II
2009 чылдың март 18.

«Тыва Республикада чурттакчы чоннуң ажыл-биле хандырылгазының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер киирер дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың февраль 18-те хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың март 19-та чөпшээрээн деп көрген

1 чүүл
2006 чылдың июль 13-те № 1887 УХ-I «Тыва Республикада чурттакчы чоннуң ажыл-биле хандырылгазының дугайында» («Тувинская правда», 2006 чылдың август 3-те; 2008 чылдың январь 31-де; «Шын», 2007 чылдың июнь 5-те; 2008 чылдың январь 19-та) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 2-ги чүүлдүң 1-ги кезээниң ийиги абзазында «Россия Федерациязының Чазааның» деп сөстерни «Россия Федерациязының Чазааның күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеттирген федералдыг органының» деп сөстер-биле солуур;

2) 10-гу чүүлде «Республиканың тускай сорулгалыг программаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузу-биле доктааттынган чурум езугаар» деп сөстерни «Тыва Республиканың Чазааның» деп сөстер-биле солуур.

2 чүүл
Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эртерге күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
№ 1250 УХ-II
2009 чылдың март 31.

«Тыва Республикада чурттакчы чоннуң социал хандырылгазының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер киирериниң дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың февраль 18-те хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың март 19-та чөпшээрээн деп көрген

1 чүүл
2004 чылдың декабрь 29-та № 1150 УХ-I «Тыва Республикада чурттакчы чоннуң социал хандырылгазының дугайында» («Тувинская правда», 2004 чылдың декабрь 31-де) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 18-ки чүүлдүң үшкү абзазын күжүн чидирген деп санаар;

2) 19-ку чүүлде:

а) 1-ги кезээниң үшкү абзазын күжүн чидирген деп санаар;

б) 3-кү кезээниң дөрткү абзазында «ажылдап кылыры, хүлээп алыры» деп сөстерни «ажылдап кылыры, бадылаары» деп сөстер-биле солуур.

2 чүүл
Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эртерге күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
№ 1254 УХ-II
2009 чылдың март 31.

«Тыва Республикага халдавырлыг аарыгдан кижиниң камгаланыр аргазын кошкадыр вирусту өөскүдер аарыгның (ВИЧ – инфекцияның) тарап нептерээрин болдурбазының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 11 чүүлүнге өскерилгелер кииреринин дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың февраль 18-те хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың март 19-та чөпшээрээн деп көрген

1 чүүл
1997 чылдың май 23-те № 778 «Тыва Республикага халдавырлыг аарыгдан кижиниң камгаланыр аргазын кошкадыр вирусту өөскүдер аарыгның (ВИЧ – инфекцияның) тарап нептерээрин болдурбазының дугайында» («Тувинская правда», 1997 чылдың июль 15-те; 2001 чылдың май 8-те; 2004 чылдың февраль 5-те, декабрь 31-де; 2008 чылдың январь 31-де; Тыва Республиканың хоойлужудулга чыындызы, 2001 чыл, № 2, 206 чүүл; «Шын», 2004 чылдың декабрь 31-де) Тыва Республиканың Хоойлузунуң 11-ги чүүлүнге дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 4-кү кезээнде «Тыва Республиканың Чазааның» деп сөстерни «Россия Федерациязының Чазааның күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеттирген федералдыг органының» деп сөстер-биле солуур;

2) 5-ки кезээн күжүн чидирген деп санаар.

2 чүүл
Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эртерге күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
№ 1256 УХ-II
2009 чылдың март 31.

«Тыва Республикага ханны болгаш ооң компонентилерин донорлаарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 5 болгаш 5.1 чүүлдеринге өскерилгелер кииреринин дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың февраль 18-те хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың март 19-та чөпшээрээн деп көрген

1 чүүл
2004 чылдың декабрь 29-та № 1038 УХ-I «Тыва Республикага ханны болгаш ооң компонентилерин донорлаарының дугайында» («Тувинская правда», 2004 чылдың декабрь 31-де; 2007 чылдың июнь 28-те; 2008 чылдың январь 31-де; «Шын», 2007 чылдың июнь 5-те) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 5-ки чүүлдү дараазында эдилге-биле бижиир:

«5 чүүл. «Россияның хүндүлүг донору» деп демдек-биле шаңнаттырган кижилерге социал деткимчениң хемчеглери

«Россияның хүндүлүг донору» деп демдек-биле шаңнаттырган кижилерге социал деткимчениң хемчеглерин федералдыг хоойлужудулга-биле таарыштыр шиитпирлээр.»;

2) 5.1 чүүлдүң бешки база алдыгы абзацтарын күжүн чидирген деп санаар.

2 чүүл
Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эртерге күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
№ 1248 УХ-II
2009 чылдың март 31.

«Чоннуң кадыкшылын камгалаар дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кииреринин дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың февраль 18-те хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың март 19-та чөпшээрээн деп көрген

1 чүүл
1996 чылдың июнь 27-де № 615 «Чоннуң кадыкшылын камгалаар дугайында» («Тувинская правда», 1996 чылдың октябрь 1-де; 2003 чылдың апрель 24-те, март 31-де; 2006 чылдың август 2-де; 2007 чылдың август 7-де; 2008 чылдың январь 31-де, май 29-та, декабрь 4-те; «Шын», 2006 чылдың июль 20-де; 2007 чылдың август 9-та, август 23-те; 2008 чылдың январь 19-та, декабрь 9-та) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 5-ки чүүлдүң 2-ги кезээнде «бойдус» деп сөстү ап кааптар;

2) 7-ги чүүлде:

а) 1-ги кезээниң 3-кү пунктузун күжүн чидирген деп санаар;

б) 2-ги кезээнде:

8-ки пунктуда «Россия Федерациязының Чазааның» деп сөстерни «Россия Федерациязының Чазааның күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеттирген федералдыг органының» деп сөстер-биле солуур;

12-ги пунктуда «халас хандырылга» деп сөстерни «халас хандырылганың организациязы» деп сөстер-биле солуур, «төлевир дээш хандырылга» деп сөстерни «төлевир дээш хандырылганың» деп сөстер-биле солуур;

3) 13-кү чүүлдүң 1-ги кезээнде «бойдус» деп сөстү ап кааптар;

4) 18-ки чүүлдүң 8-ки кезээнде «Россия Федерациязының Чазааның» деп сөстерни «Россия Федерациязының Чазааның күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеттирген федералдыг органының» деп сөстер-биле солуур;

5) 19-ку чүүлдүң бешки абзазында «Россия Федерациязының Чазааның» деп сөстерни «Россия Федерациязының Чазааның күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеттирген федералдыг органының» деп сөстер-биле солуур;

6) 23-кү чүүлдүң бешки кезээнде «Россия Федерациязының Чазааның» деп сөстерни «Россия Федерациязының Чазааның күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеттирген федералдыг органының» деп сөстер-биле солуур;

7) 31-ги чүүлдүң бирги кезээнде «Россия Федерациязының Чазаанга дүүштүр» деп сөстерни «Россия Федерациязының Чазааның күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеттирген федералдыг органынга» деп сөстер-биле солуур;

8) 40-ги чүүлдүң 2-ги кезээниң үшкү абзазын күжүн чидирген деп санаар;

9) 46-гы чүүлдүң 3-кү кезээнде:

а) ийиги абзацты «ооң иштинде эмчи-психологтуг келдередилгениң» деп сөстерни немээр;

б) үшкү абзацта «Россия Федерациязының Чазааның» деп сөстерни «Россия Федерациязының Чазааның күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеттирген федералдыг органының» деп сөстер-биле солуур;

10) 50-ги чүүлдүң дөрткү кезээниң 6-гы пунктузунда «Россия Федерациязының Чазааның» деп сөстерни «Россия Федерациязының Чазааның күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеттирген федералдыг органының» деп сөстер-биле солуур;

11) 66-гы чүүлдүң 8-ки кезээн дараазында эдилге-биле бижиир:

«8. Медицинаның болгаш фармацевтиканың белеткелин даштыкы күрүнелерге алган кижилерге медицина азы фармацевтика ажыл-чорудулгазын Россия Федерациязының Чазааның күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеттирген федералдыг органының доктаадып тургусканы чурум езугаар Россия Федерациязының чогуур өөредилге албан черлеринге экзамен соонда, а ол ышкаш, бир эвес Россия Федерациязының делегей чергелиг керээлери-биле өске чүүл көрдүнмээн болза, медицина азы фармацевтика ажыл-чорудулгазын боттандырарының лицензиязын алганының соонда чөпшээрээр.»;

12) 75-ки чүүлдүң үшкү кезээнде «бойдус» деп сөстү ап кааптар.

2 чүүл
Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
№ 1252 УХ-II
2009 чылдың март 31.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң ажылдакчыларының ажыл төлевириниң дугайында

2007 чылдың декабрь 30 №1128 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Чазааның 2007 чылдың май 15-те №287 «Федералдыг күрүне архивиниң ажылдакчыларының ажыл төлевириниң дугайында» доктаалынга дүүштүр база Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң ажылдакчыларының социал магадылалдарын хандырар, ажыл төлевириниң негелделерин чурумчудар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң ажылдакчыларының ажыл төлевири албан-дужаалының ай санында төлевириниден (моон ыңай – албан-дужаал төлевириниден), ай санында болгаш өске-даа немелде төлевирлерден тургустунар деп доктаадыр.

2. Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң ажылдакчыларының албан-дужаал төлевирлериниң хемчээлдерин капсырылгага дүүштүр доктаадыр.

3. Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң ажылдакчыларынга дараазында ай санында болгаш өске-даа немелде төлевирлерни:

а) бергези, күжениишкин негээри база күш-ажылга бедик чедиишкиннери дээш албан-дужаалының төлевириниң 50-ден 100 хуу чедир хемчээлинге ай санында немелде төлевирни;

б) хөй чыл ажылдааны дээш албан-дужаал төлевиринге дараазында хемчээлдерге ай санының немелде төлевирин кылыр:

ажыл стажы	(хуулар)
3-тен 8 чыл чедир	10
8-тен 13 чыл чедир	15
13-тен 18 чыл чедир	20
18-тен 23 чыл	25
23-тен	30

в) ажылының түңнелдери-биле шаңнал акшаларны (шаңнал акша хемчээли кызыгаар чок) тыпсыр;

г) күрүне чажыдын тургузуп турар медээлер-биле ажылы дээш албан-дужаал төлевиринге ай санының хуу немелдезин чорудар – 2004 чылдың декабрь 29-та № 1058 УХ-1 «Күрүне эрге-чагыргазының, тус чер бот-башкарылгазының күрүне чажыды-биле ажылдаарын чөпшээрээн албан-дужаалдыг кижилерниң социал магадылалдарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга дүүштүр тодарадыр хемчээлге болгаш чурумга;

д) ай санында албан-дужаалының төлевириниң 1 хемчээлинге акша шаңналын тыпсыр;

е) чыл санының төлевирлиг шөлээзинге албан-дужаал төлевириниң 2 хемчээлинге чаңгыс удааның төлевирин (чылда чаңгыс катап) кылыр;

ж) ажылдакчыларның ажыл төлевириниң фондузунуң акша-хөреңгизинден төлээр материалдыг дузаны көргүзер.

4. Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң ажылдакчыларынга чогуур федералдыг хоойлулар болгаш Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-биле көрдүнген өске-даа төлевирлерни чорудар.

5. Бо доктаалдың 3-кү пунктузунуң «а» адаккы пунктузунда көрдүнген ажылдың бергезиниң, күжениишкининиң база күш-ажылынга бедик чедиишкиннери дээш ай санының немелде төлевириниң, айыттынган пунктунуң «в» болгаш «ж» адаккы пунктуларында көрдүнген шаңнал акшаларның болгаш материалдыг дузаның төлеп бериишкининиң негелделерин база тодаргай хемчээлдерин Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң директору доктаадыр.

6. Албан-дужаал төлевирлеринге кылып турар акша-хөреңгилерниң кырындан Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң ажылдакчыларының ажыл төлевириниң фондузун тургузуп турда, дараазында төлевирлерни (бүдүн чылды санап) чорударынга акша-хөреңгилерни көөрүн доктаадыр:

а) ажылының бергези, күжениишкинниин база күш-ажылга бедик чедиишкиннери дээш ай санында немелдени болгаш күрүне чажыдын тургузуп турар медээлер-биле ажылы дээш албан-дужаал төлевиринге ай санында хуу немелдени албан-дужаал төлевирлериниң 10 катап хемчээлинге;

б) хөй чыл ажылдааны дээш албан-дужаал төлевиринге ай санында немелде акшаны албан-дужаалдың 2 хемчээлинге төлээринге;

в) ажылының түңнелдери-биле албан-дужаал төлевириниң 3 хемчээлинге шаңналдарны;

г) албан-дужаал төлевириниң 12 хемчээлинге ай санында акша шаңналын тыпсырынга;

д) чыл санының төлевирлиг шөлээзин берип турда төлээр чаңгыс удааның төлевирин албан-дужаал төлевириниң 2 хемчээлинге төлээринге;

е) албан-дужаал төлевириниң 2 хемчээлинге материалдыг дуза көргүзеринге.

7. Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң ажылдакчыларының бо доктаалдың 6-гы пунктузунда айыттынган фондузунга бо доктаалдың 4-кү пунктузу-биле көрдүнген өске-даа төлевирлерни чорударынга акша-хөреңгилерни көөр.

8. Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң ажылдакчыларының ажыл төлевириниң фондузун Россия Федерациязының чогуур нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-биле тодараттынган район коэффициентизиниң, Кыдыкы Соңгу чүк болгаш аңаа деңнээн черлерге ажылы дээш шалың төлевиринге хуу немелдезиниң хемчээлдерин өөренип көрүп тургаш тургузар деп доктаадыр.

9. Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң ажылдакчыларының албан-дужаал төлевирлериниң өзүлдези (индексациязы) ажыл төлевириниң чуруму Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың июнь 27-де №705 «Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалдары болбайн турар албан-дужаалдар эдилеп ажылдап турар, республиканың күрүне органнарының ажылдакчыларының ажыл төлевириниң дугайында» доктаалы-биле доктааттынган Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалдары болбайн турар албан-дужаалдар ээлеп ажылдап турар республиканың күрүне органнарының ажылдакчыларының албан-дужаал төлевирлерин өстүреринге (индексациялаарынга) көрдүнген хемчээлдерге болгаш хуусааларга чоруттунар деп доктаадыр. Албан-дужаал төлевирлери өзүп (индексация болуп) турда, оларның хемчээлдери өзүлде талазынче бүдүн рубль чедир төгериктенир ужурлуг деп доктаадыр.

10. Хандырылга ажылчыннарының (таңныылдарның, аштакчыларның, вахтернуң, чолаачының) ажыл төлевирин Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың октябрь 27-де №1261 «Тыва Республиканың бюджет адырының организацияларының ажылдакчыларының ажыл төлевириниң талазы-биле Чаңгыс аай тариф четкизиниң тариф четкизиниң (төлевириниң) хемчээлдериниң өзүлдезиниң дугайында болгаш Чаңгыс аай тариф четкизиниң разрядтар аразында тариф коэффициентилерин бадылаарының дугайында» доктаалынга дүүштүр чорудар.

11. Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң ажылдакчыларының албан-дужаал төлевиринге хөй чылда ажылдааны дээш ай санында немелде төлевирни төлээринге ажыл стажын санаарының чурумунуң дугайында кошкан Дүрүмнү бадылаар.

12. Тыва Республиканың Чазааның 2002 чылдың декабрь 11-де №941 «Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң ажылының төлевириниң дугайында» доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

13. Бо доктаал 2008 чылдың январь 1-ден эгелеп тургустунган хоойлу-дүрүмнүг хамаарылгаларга тарап нептерээр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың декабрь 30-де №1128 доктаалынга капсырылга

Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң ажылдакчыларының албан-дужаал төлевирлери

№	Албан-дужаалдың ады	Албан-дужаал төлевири (руб.)
	1. Удуртукчулар болгаш специалистер	
1.	Архивтиң директору	3700
2.	Директорнуң оралакчызы	3400
3.	Килдис начальниги	3200
4.	Килдис начальнигиниң оралакчызы, архив шыгжамырының эргелекчизи	3000
5.	Кол специалист	2500
6.	Башкарыкчы специалист	2300
7.	1-ги категорияның специализи	2100
8.	2-ги категорияның специализи	1700
9.	Специалист	1500
	2. Албан-хаакчылар	
10.	Өртке айыыл чок чорук инспектору	3200
11.	Ажыл-агый эргелекчизи	1600

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың декабрь 30-де №1128 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң ажылдакчыларының албан-дужаал төлевиринге хөй чыл ажылдааны дээш ай санында немелде төлевирни төлээринге ажыл стажын санаарының чурумунуң дугайында ДҮРҮМ

I. Ниити чүүлдер

1. Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң ажылдакчыларының албан-дужаал төлевиринге хөй чыл ажылдааны дээш ай санында немелде төлевирни ол немелделерни алыр эргени берип турар ниити ажыл стажындан хамаарылгалыг кылдыр дараазында хемчээлдерге аңгылап чорудар:

Ажыл стажы	Ай санында албан-дужаал төлевиринге немелдениң хууларга хемчээли
3-тен 8 чыл чедир	10
8-тен 13 чыл чедир	15
13-тен 18 чыл чедир	20
18-тен 23 чыл	25
23-тен өрү	30

2. Хөй чылда ажылы дээш ай санында немелде акша алыр эрге берип турар Кыдыкы Соңгу чүк районнарынга болгаш аңаа деңнээн черлерге бир чыл ажыл стажын бир чыл кылдыр санап бээр.

II. Хөй чылда ажылы дээш ай санында немелде акша алыр эрге берип турар ажыл стажын санаары

3. Хөй чылда ажылы дээш ай санында немелде акша алыр эрге берип турар ажыл стажынче:

3.1. Россия биле Тыва Республиканың Архив албанының системазының организацияларынга:

федералдыг күрүне архивтеринге;

Россияның Федералдыг архив албанынга чагырткан эртем болгаш өске-даа организацияларга;

Россия Федерациязының субъектилериниң архив херектериниң эргелел органнарынга болгаш оларга чагырткан организацияларга Төп күрүне архивиниң кол ажыл-чорудулгазының чогуур адырында албан-дужаалдарынга ажылының үези кирер.

3.2. Күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнарының, Россия Федерациязының субъектилериниң болгаш Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының органнарының архивтеринге;

архивтерге болгаш херек эңмелээр албаннарга ажылдаар кадрлар белеткеп турар Россияның күрүнениң гуманитарлыг университеҷинге болгаш өске-даа дээди, а ол ыш-каш ◦◦тумак тускай өөредилге черлеринге профессор-башкылар составының албан-дужаалдарынга ажылдаан үези кирер.

3.3. Доктаамал үндезинге 1991 чылдың декабрь 31-ге чедир:

ССРЭ-ниң Президентизиниң Аппарадының, эвилелдешкен республикаларның президентилериниң аппараттарының;

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның, крайның болгаш областың Улус депутаттарының чөвүлелдериниң (Ажылчын депутаттар чөвүлелдериниң), автономнуг республикаларның, автономнуг округтарның Улус депутаттарының чөвүлелдериниң (Ажылчын депутаттар чөвүлелдериниң) президиумнарының, районнарның, хоорайларның, хоорайларда районнарның, ажылчын суурларның болгаш көдээ суурларның Улус депутаттарының чөвүлелдериниң (Ажылчын депутаттар чөвүлелиниң);

ССРЭ-ниң Сайыттар Чөвүлелиниң, ССРЭ-ниң Сайыттар кабинединиң, ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының оперативтиг эргелелиниң талазы-биле комитединиң, Республикалар аразының (күрүнелер аразының) экономиктиг комитединиң, оларның чанында күрүне эргелеп-башкарылгазының органнарының, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Сайыттар Чөвүлелдериниң (Чазактарының), крайларның болгаш областарның Улус депутаттарының чөвүлелдериниң (Ажылчын депутаттар чөвүлелдериниң), автономнуг областарның, автономнуг округтарның Улус депутаттарының чөвүлелдериниң, районнарның, хоорайларның, хоорайларның районнарының, ажылчын суурларның болгаш көдээ суурларның Улус депутаттарының чөвүлелдериниң (Ажылчын депутаттар чөвүлелдериниң) күүсекчи комитеттериниң;

ССРЭ-ниң, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның яамыларының болгаш ведомстволарының болгаш оларның органнарының;

ССРЭ-ниң Конститусчу хайгаарал комитединиң, ССРЭ-ниң Контроль палатазының, ССРЭ-ниң күрүне контролюнуң органнарының, күрүне арбитражының органнарының, судтарының болгаш прокуратура органнарының;

бүгү деңнелдерниң партийжи болгаш профэвилел органнарының архивтеринге ажылының үези кирер.

3.4. 1991 чылдың декабрь 31-ге чедир партийжи органнарга оларның федералдыг күрүне архивтеринче база Тыва АССР-ниң Төп күрүне архивинче хүлээп алганы архив фондуларын тургузары-биле холбашкан албан-дужаалдарга ажылының үези кирер.

3.5. Күрүне эрге-чагыргазының органнарының ажылдакчыларының эде белеткелди, мергежил бедидилгезиниң өөредилге черлеринге өөредилгезиниң үези кирер, бир эвес олар өөредилге черлеринче кирериниң бетинде ол органнарның архивтеринге ажылдап турган болза.

3.6. Кадрларның эде белеткелин болгаш мергежил бедидиишкинин боттандырып турар өөредилге албан черлеринге өөредилгезиниң үези, бир эвес ажылдакчы ооң мурнунда күрүне архивинге ажылдап турган болгаш ынаар өөредилге соонда катап ээп келгенде, кирип турар.

3.7. Амгы күштүг хоойлужудулгага дүүштүр шериг албанының үези кирер.

3.8. Бир эвес ажылдакчы Россияның болгаш Тыва Республиканың Күрүнениң архив албанының организациялары-биле

күш-ажылчы харылзаалыг турган болза, бичии уруг ажаалдазы дээш ооң үш хар назы чедиргижеге чедир шөлээзиниң үези кирер.

III. Хөй чыл ажылдааны дээш немелде төлевирни санаары болгаш төлеп бээри

4. Хөй чылда ажылдааны дээш немелде төлевирни ажылдакчының албан-дужаал төлевирин көрүп тургаш, немелде төлевирни болгаш немелдени өөренип көрбейн санаар болгаш ай санында ажыл шалыңы-биле кады төлээр.

Түр үеде оралакчылап ажылдап турда, хөй чыл ажылдааны дээш немелде төлевирни кол ажылының талазы-биле албан-дужаал төлевиринге санаар.

5. Хөй чыл ажылдааны дээш немелде төлевирни ортумак шалың санап турар бүгү таварылгаларда өөренип көөр.

6. Хөй чыл ажылдааны дээш немелде төлевирни ону томуйлаарынга эрге тургустунуп келген болгаш ол немелде төлевирниң хемчээлин өскертир үеден эгелээш төлээр.

7. Немелде төлевирни күш-ажыл стажын тургузарының талазы-биле комиссия санал кииреге, Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң директорунуң дужаалының үндезининге чорудар.

8. Ажылдакчы халажып турда, хөй чыл ажылдааны дээш немелде төлевирни ажылдаан үезинге дес-дараалаштыр санаар болгаш ооң төлээшкинин үзе санаашкын үезинде чорудар.

IV. Хөй чыл ажылдааны дээш немелде төлевир алыр эрге бээр ажыл стажын доктаадыры

9. Хөй чыл ажылдааны дээш немелде төлевирни төлээр ажыл стажын күш-ажыл стажын доктаадырының талазы-биле комиссия тодарадыр.

10. Комиссияның составын Төп күрүне архивиниң директору Тыва Республиканың Архив агентилели-биле дугуржулга соонда бадылаар.

11. Хөй чыл ажылдааны дээш немелде төлевир алыр эрге бээр ниити ажыл стажын тодарадыр кол документ – күш-ажыл дептери болур.

V. Хөй чыл ажылдааны дээш немелде төлевир санаашкынының доктааткан чурумунуң сагылгазынга контроль

12. Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң ажылдакчыларынга хөй чыл ажылдааны дээш төлеп турары немелде төлевирниң хемчээлиниң үезинде эде көрүлдези дээш харыысалганы кадрлар албанынга онаар.

13. Хөй чыл ажылдааны дээш немелде төлевирни томуйлаарынга ажыл стажын доктаадырының болгаш ол төлевирниң хемчээлдерин тодарадырының айтырыгларының талазы-биле хуу күш-ажыл чөрүлдээлерни хоойлужудулгада доктааткан чурум езугаар көөр.

Тыва Республиканың Чазааның 2005 чылдың ноябрь 11-де «Тыва Республикада ниити ажыглалдың автомобиль оруктарының дугайында» №1252 доктаалынга өскерилгелерни киирериниң дугайында

2007 чылдың ноябрь 23 № 1053 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Чазааның 2006 чылдың апрель 11-де «Россия Федерациязының автомобиль оруктарын классификациялаарының талазы-биле чамдык айтырыглар дугайында» №209 доктаалынга үндезилээш, Тыва Республиканың Чазаа **доктаадыры болза:**

Тыва Республиканың Чазааның 2005 чылдың ноябрь 11-де «Тыва Республикада ниити ажыглалдың автомобиль оруктарының дугайында» № 1252 доктаалынга, Тыва Республиканың девискээр ужур-уткалыг ниити ажыглалдың автомобиль оруктарының даңзызынга дараазынга өскерилгелерни киирер:

1) 2-ги пунктуда «А 162 Кызыл — Шагаан-Арыг – Чадана — Кызыл-Мажалык — Ак-Довурак» деп сөстерни «А 162 Кызыл — Ак-Довурак» деп сөстер-биле солуур;

2) 13-кү пунктуну «Самагалдай – Ак-Чыраа 135,2» деп эдер;

3) «13.1 пункту-биле Хандагайты – Ак-Чыраа 126» деп утканы немээр;

4) 16-гы пунктуну дараазында эдилге-биле бижиир:

«Сарыг-Сеп – Балгазын 85»;

5) 16.1 пункту-биле «Бай-Хаак – Балгазын 58» деп немелдени киирер;

6) 18-ки пунктуда «Эрзин – Кунгуртуг (автокыштаг)» деп сөстерни «Цаган-Тологой – Качык – Кунгуртуг (автокыштаг)» деп сөстер-биле солуур;

7) 31-ги пунктуда «МАР-ның күрүне кызыгаарының чоогу («Хандагайты» КЭП)» деп сөстерни «Хандагайты – Моол-биле күрүне кызыгаары («Хандагайты» КЭП)» деп сөстер-биле солуур.

8) 32-ги пунктуда «МАР-ның күрүне кызыгаарының чоогу («Мугур-Аксы – Чеди-Тей»)» деп сөстерни «Моол-биле күрүне кызыгаарының чоогу («Чеди-Тей» постузу)» дээн сөстер-биле солуур.

9) 33-кү пунктуда «Күрүне кызыгаарының чоогу («Шара-Суур» КЭП) деп сөстерни «Ак-Эрик – Моол-биле күрүне кызыгаары («Шара-Суур» КЭП»)» деп сөстер-биле солуур.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының хүлээлгезин күүседип турар И.ЧУЧЕВ.

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың декабрь 29-та «Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнары биле Тыва Республиканың Москва хоорайда Бүрүн эргелиг төлээ чериниң кады ажылдажылгазының чурумунуң дугайында» №1104 доктаалынга өскерилгелер кииреринин дугайында

2008 чылдың декабрь 24 № 769 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың декабрь 29-та «Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнары-биле Тыва Республиканың Москва хоорайда Бүрүн эргелиг төлээ чериниң кады ажылдажылгазының чурумунуң дугайында» 1104 доктаалының 1 пунктузунуң 5 пунктузунуң иштики пунктузунга дараазында немелделерни киирип, өскертир:

«5) Тыва Республикадан тускай сорулгалыг угланыышкын-биле Москва хоорайның дээди өөредилге черлеринде өөренип турар студентилерни күш-ажылга тургузары-биле база Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарынга күрүне практиказын эрттирер болгаш стажировкалаар студентилерниң айтырыгларын шиитпирлээри-биле».

Тыва Республиканың Чазак Даргазының бирги оралакчызы С.ТЕН.

Тыва Республиканың Хамааты байдалын актылар бижидилгезиниң эргелелиниң 2009 чылда ажыл-чорудулгазының мурнады боттандырар угланыышкынының дугайында

2009 чылдың январь 28 №16 Кызыл хоорай

2020 чылга чедир үеде Тыва Республиканың социал-экономиктиг Стратегиязын боттандырар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Хамааты байдалының актылар бижидилгезиниң эргелелиниң 2009 чылда ажыл-чорудулгазының мурнады боттандырар угланыышкыны өг-бүлениң үнелелдерин быжыглаар болгаш өг-бүле хамаарылгаларының бедик мөзү-шынарлыг чаңчылдарын камгалаар талазы-биле ажылды чогумчудары болур деп тодарадыр.

2. Тыва Республиканың Хамааты байдалының актылар бижидилгезиниң эргелелиниң 2009 чылда ажыл-чорудулгазының мурнады боттандырар угланыышкынын боттандырар талазы-биле хемчеглерниң планын бадылаар.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүселдезиниң хыналдазын Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А.П.Дамба-Хууракка дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С.ТЕН.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының эртем болгаш техника талазы-биле шаңналын тургузарының дугайында

2006 чылдың апрель 11 №458 Кызыл хоорай

Эртем-техниктиг сайзыралды деткиир болгаш эртем талазы-биле чедиишкиннер дээш шаңнал тыпсыр системаны экижидер сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чылда 120-120 муң рубль хемчээлдиг ийи шаңналын тургузар.

2. Капсырлаан дараазында чүүлдерни:

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының эртем болгаш техника талазы-биле шаңналдарының Дүрүмүн бадылаар;

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының эртем болгаш техника талазы-биле шаңналын тыпсыр комиссияның составын;

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының эртем болгаш техника талазы-биле шаңналын тыпсыр комиссияның дүрүмнерин бадылаар.

3. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының эртем болгаш техника талазы-биле акша шаңналдарынга хамаарышкан чарыгдалдарны Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының "Ханы эртем шинчилелдери" деп кезээнге көрдүнген чарыгдалдар сметазынче киирер.

4. Тыва Республиканың Чазак Даргазының Канцеляриязынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының эртем болгаш техника талазы-биле шаңналын алган лаpуеадынга дипломну кылырын дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. ООРЖАК.

Тыва Республиканың нормативтиг эрге-хоойлу актыларының экспертизазының дугайында болгаш коррупцияның ук-дөзүнге оларның төлевилелдери

2008 чылдың март 31 №184 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың нормативтиг эрге-хоойлу актыларынга экспертизаны чорудары болгаш коррупцияның ук-дөзүнге оларның төлевилелдерин хандырар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Дараазында капсырылгаларны бадылаар:

Тыва Республиканың нормативтиг эрге-хоойлу актыларының экспертизазының дугайында Дүрүмну болгаш коррупцияның ук-дөзүнге оларның төлевилелдерин;

Тыва Республиканың нормативтиг эрге-хоойлу актыларының экспертизазының методиказы болгаш коррупцияның ук-дөзүнге оларның төлевилелдери.

2.Муниципалдыг эрге-хоойлу актыларын белеткээрде айыттынган методиканы ажыглаарын Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының тус чер бот-башкарылга органнарынга сүмелээр.

3. Бо доктаалдың күүселдези дээш контрольду Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А.П.Дамба-Хууракка дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А.ДАМБА-ХУУРАК.

Муниципалдыг районнарның (хоорай округтарының) тус чер бот-башкарылга органнарын тударынга чарыгдалдарының нормативтерин тургузары болгаш Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының тус чер бот-башкарылга органнарын тударынга чарыгдалдарны тургузар нормативтерниң санажылга методиказын бадылаарының дугайында

2008 чылдың июль 15 №443 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Бюджет кодекизиниң 136 чүүлүн боттандырар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының тус чер бот-башкарылга органнарын тудар чарыгдалдарны тургузар нормативтерниң санажылга методиказын;

Муниципалдыг районнар (хоорай округтарының) деңнелинге тус чер бот-башкарылга органнарын тударынга чарыгдалдарның нормативтерин тургузары.

2. Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы бо доктаалга дүүштүр бадылаан методика-биле муниципалдыг тургузугларның тус чер бот-башкарылга органнарын тударының чарыгдалдарны тургузар нормативтерниң санажылгазын чылдың-на чорудар болгаш ооң мониторингизин сагыыр.

3. Ээлчеглиг саң-хөө чылында муниципалдыг тургузугларның каттышкан бюджединиң төлевилелин тургузарынга нормативтерни өөренип көөрүн муниципалдыг тургузугларның тус чер бот-башкарылга органнарынга сүмелээр (ээлчеглиг саң-хөө чылында болгаш планныг үеде), а ол ышкаш бюджет хандырылгазын деңнээриниң дотациязы, үндүрүглерден болгаш үндүрүглерден эвес орулгадан тургустунган, муниципалдыг тургузугларның бюджет орулгазындан муниципалдыг тургузугларның тус чер бот-башкарылга органнарын тударынга чарыгдалдарның хемчээлиниң үлүүнүң үстүкү деңнелинге амгы саң-хөө чылында муниципалдыг тургузугларның бюджединге өскерилгелерни белеткээр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Республиканың «2009-2010 чылдарда Тыва Республиканың транспорт системазын чаартыры» тускай сорулгалыг программазын бадылаарының дугайында

2008 чылдың октябрь 14 №604 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың май 17-де «Россия Федерациязының Президентизи В.В.Путинниң 2007 чылда Россия Федерациязының Федералдыг Хуралынче чоруткан Айыткалын боттандырар талазы-биле хемчеглерни бадылаарының дугайында» №614, 2007 чылдың декабрь 30-де «Тыва Республиканың транспорт политиказының концепциязын деткиириниң дугайында» №1114 доктаалдарын күүседири-биле болгаш Россияның экономиказынга ооң интеграциязы болгаш республиканың ажылагыйынга рынок системазын тургузарынга адырның хөгжүлдезиниң ниити угланыышкынын тодарадыр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Республиканың «2009-2010 чылдарда Тыва Республиканың транспорт системазын чаартыры» тускай сорулгалыг программазын бадылаар.

2. Тыва Республиканың Экономика яамызы,Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы 2009-2010 чылда республика бюджединиң төлевилелин тургузарда, республика бюджединиң акша-хөреңгизинден акшаландырарынга кирип турар республиканың тускай сорулгалыг программаларының даңзызынче Программаны киирер болгаш республика бюджединиң деңнелинге дүүштүр акшаландырыышкынны ону боттандырарынга чылдың-на үндүрүп бээр хемчээлин тодарадыр.

3. Тыва Республиканың Орук-транспорт комплекизиниң болгаш харылзаа яамызы ол программаны акшаландырарынга федералдыг бюджеттен субсидияларның кээрин хандырары-биле Россия Федерациязының Транспорт яамызынга чылдың-на ажылды чорудар.

4. Бо доктаалдың күүселдези дээш контрольду Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.С.Иргитке дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

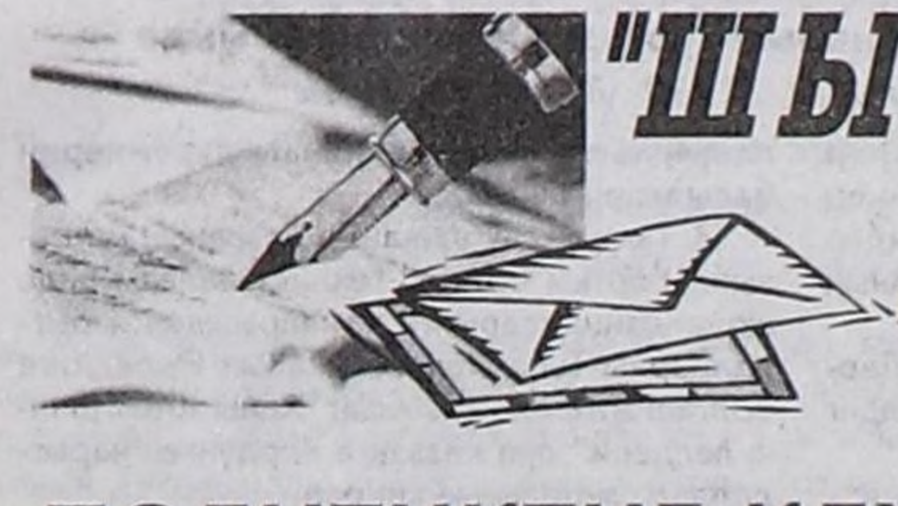

«Шынның» почтазындан

Кризиске удур программа: саналдар, бодалдар, сүмелер

ПОЛИТИКТИГ КЛУБТУҢ ХУРАЛЫНГА

Профэвилел бажыңының хуралдаар залынга апрель 3-те «Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партияның республиканың девискээр организациязының чанында политиктиг клубтуң ээлчеглиг хуралы болуп эрткен.

Ооң ажылынга «Тыва Республиканың Профэвилелдериниң федерациязының» девискээр каттыжыышкынының даргазы Л.О.Бурбучап,ТР-ниң Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар күрүне албаны агентилелдиң директору В.С.Чаж-оол,ТР-ниң саң-хөө сайыдының оралакчызы, «Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партияның регионалдыг чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызы В.С.Кандан, «Чаңгыс демниг Россия» партиязының көдээ суурлар талазы-биле политиктиг чөвүлелиниң секретарының оралакчызы Д.Х.Дан-Сюрюн, республиканың «Аныяк гвардия» организациязының регионалдыг штавының удуртукчузу А.Бруткова, республиканың аграр партиязының күүскомунуң килдис начальниги С.М.Далчин, ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттары Р.Д.Деге, И.П.Самойленко,кадык камгалалының, өөредилгениң, чуртталга-коммунал ажыл-агыйының болгаш хереглекчилер кооперациязының адырлар профэвилелдериниң даргалары болгаш өскелер-даа киришкеннер.

Политиктиг клубтуң темазы: «Кризиске удур хемчеглерниң сорулгазы — кижи капиталының хөгжүлдези».

С.М.Далчин болгаш Л.О.Бурбучап олар боттарының чугаазынга Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың Чазактарының кризиске удур программаларынче кичээнгейни угландырган.

В.С.Чаж-оолдуң дыңнатканы-биле алырга, Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар күрүне албаны агентилелдиң ажылдакчылары күш-ажыл рыногунда мониторингини хүннүң-не чорудуп турар,2008 чылдың октябрь айдан 2009 чылдың март 31-ге чедир ажыл берикчилериниң 35 организациялары 864 кижини ажылдан үндүрген, бо хүнде 236 кижини хостаары билдинип турар,а чыл төнчүзүнге чедир ол сан 1100 чеде бээр деп турар. Профэвилелдер организацияларының ажылдап турар хамаатыларның эргезин камгалаарынга идепкейлиг киржирин дилээн.

ТР-ниң « 2010 болгаш 2011 чылдарның планныг үезинде болгаш ТР-ниң 2009 чылда республика бюджединиң дугайында» ТР-ниң Хоойлузунга өскерилгелерни киирериниң дугайында» Хоойлузунуң төлевилелин узамдыктырбайн хүлээп алыр талазы-биле ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарынга айтырыгны тургузарын профэвилелдерниң удуртукчуларындан В.С. Чаж-оол дилээн. Бо хоойлуну үезинде хүлээп албас болза, республиканың күш-ажыл рыногунда чидиг байдалды чавырылдырар 142 млн.500 муң рубль түңнүг акша-хөреңги Федералдыг төптен республикаже келбейн барып болур.

Хуралдың түңнелинде тодаргай саналдар кирген. ТР-ниң «2010 болгаш 2011 чылдарның планныг үезинде болгаш ТР-ниң 2009 чылда республика бюджединиң дугайында» ТР-ниң Хоойлузунга өскерилгелерни киирериниң дугайында» Хоойлузунуң төлевилелин узамдыктырбайн хүлээп алырының талазы-биле ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарынче Кыйгырыгны чоруткан.

О.ДАМДЫН.

«Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партиязының республика девискээр организациязының кол специализи.

• Хоочуннуң бодалы

ХӨЙ-НИИТИНИҢ АЖЫЛЫ ДУЗАЛЫГ

«Хөй-ниитиниң чуруму-биле ажылдаар организацияларны совет үеде турганы ышкаш ажылдатса кандыгыл?» дээн айтырыг мени бо-ла дүвүреди бээр. Бодум ол ажылды кончуг эки билир болгаш, материалды бижип олурарым бо.

Шеригден халажып келгеш, колхозтуң комсомол организациязының секретарынга ажылдап, аныяктарның шефтээшкининиң күжү-биле суурувуска стадионну-даа тудуп алдывыс. Малчыннарга дузалажыр, сиген-ширбиил белеткежир, тараа-быдаа, картошка ажаажыр дээш, хөй-ниитиниң ажылы-ла хөй боор чүве. Ооң-биле чергелештир культура-массалыг ажылдар, спортчу хемчеглер хүннүң чыгыы эртер деп болур. Кол ажылын кылып каапкаш, ол ажылдардан чыда калбас киржип турганын ам сактып кээрге, кижилерниң чуртталгага сонуургалдыын, ажыл-ишке идепкейлиин кижи кайгаар.

Херээженнер ортузунга ажыл чорудар хөй-ниити шимчээшкини кончуг-ла хөй ажылдарны кылып турганын ам сактып олурар мен. Мээң өөм ишти чораан Ханды Дембиреловна кол ажылын дооскаш, дыштаныр хүннер-даа барымдаалавайн, агитквартираларга темалыг кежээлер, бот-тывынгыр уран чүүлдүң концерттерин белеткээривис, шефке алган клазывыска ажылдаарывыс ол дээш, төнчү чокка ажылдап-ла чорду...

Амгы бо үеде хөй-ниити организацияларының ажылын катап бут кырынга тургузуп күштелдирбес чүве болза, көдээде байдал дыкала куду деңнелде келген. Ажыл чок кижилерниң саны чүс-чүзү-биле санаттынар. Ындыг кижилерниң оруу – арагалаашкын, наркомания, чыдыг чашпан ууштап белеткээш садары... Ооң түңнелинде – караңгы тамы дүвү.

Мен борта мындыг чижекти киирикседим. Шеригден келгеш, советтерге ажылдай бердим. Бистиң суму кончуг улуг девискээрлиг турган. Хөр-Тайга биле Кызыл-Тайганы кадыпкан турганы ол. Амгызы ышкаш машина-терге-даа турбаан. Сумунуң даргазы Докур-оол Түлүш 55, секретары мен 44 рубль шалыңныг турдувус. Оовусту өкпелевейн, сумунуң ажылы-даа суларай берейн-не деп, сагышчовап ажылдап чордувус.

Ам мээң ажылдап турган сумум ийи сумуга чардынган. Оларда машина, чолаачы, сумунуң даргазы, оралакчызы, специализи, секретары, бухгалтери он муңдан өрү шалыңныг апарган. Олар хөй-ниити эгелээшкини-биле ажылдаар херээженнер, хоочуннар чөвүлелдериниң, аныяктар болгаш уруглар шимчээшкининиң ажылынга улуг дузаны кадып, ажылды бут кырынга тургузар болгу дег. Кызыл хоорайның Адалар чөвүлелиниң ажылын чүге удуртулгага ап болбазыл? Найысылалда хөй-ниити эгелээшкини-биле «Аныяк өг-бүле клуву» база ажылдай берди. Оларның көскү, боттуг ажылдаарын кажан көрүп, ооң ажыл-хемчеглеринге кажан амы-хууда киржип эгелээр ирги бис?

Сегбе ОНДАР,

күш-ажылдың хоочуну.

• Кижи болгаш хоойлу

НОРМАТИВТИГ АКТЫЛАР ЧОКТА...

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожууннуң бүгү муниципалдыг албан черлери (тургузуглары), кожуун төвүнден аңгыда, муниципалдыг өнчүнү удуртурунуң болгаш башкарарының чурумун тодарадыр нормативтиг эрге-хоойлу актыларын хүлээп албаанын прокуратура хыналдазы тодараткан.

Муниципалдыг өнчү-хөреңгини удуртурунуң болгаш башкарарының адырынга Сүт-Хөл кожуун прокуратуразының чоруткан хыналдазының түңнелдери-биле хоойлужудулгалар хажыдыышкыннарын чайладырының талазы-биле сес сагындырыгны көдээ чурттакчылыг черлерниң удуртукчуларынга берген турган. Прокуратураның сагындырыгларын даргаларның күүседиринче дамчытпайн турганын хыналда көргүскен.

Көдээ чурттакчылыг черлерниң тус чер бот-башкарылга органнары муниципалдыг өнчү-хөреңгини хуужударын тодараткан нормативтиг эрге-хоойлу актыларын хүлээп албайн турар. РФ-тиң административтиг хоойлу-дүрүм хажыдыышкыннарының кодекизиниң 17.7 чүүлү-биле (прокурорнуң хоойлу езугаар негелделерин сагыштыы-биле күүсетпейн турары) Сүт-Хөл кожууннуң Алдан-Маадыр, Ак-Даш, Бора-Тайга, Ишкин, Кара-Чыраа болгаш Суг-Аксы суурларның Төлээлекчилер хуралдарының даргаларынга хамаарыштыр кожуун прокуратуразы бердинген барымдаалар талазы-биле чеди административтиг хемчеглерни оттурган.

Шупту билдириишкиннер сайгарып көөрүнүң чадазында турар.

Николай ОНДАР,

Сүт-Хөл кожууннуң прокуроруу.

ХУРАЛДАРНЫ КЫЗЫРЗА...

Шаг-шаандан тура көдээ ажыл-ишчилер шупту ажылды кызыл холу-биле кылып, чонну чемгерип чораан. 1990 чылдарның эгезинге чедир совхозтарның ажылчыннары болгаш специалистери бүдүн чуртту чемгерип чораан дизе, меге эвес боор.

Ынчан-даа, бо-даа үеде мал эмчизиниң ажылы хол-биле кылыр хевээр. Мал эмчилери бода болгаш шээр малды чылда үш катап ханын хынаар, янзы-бүрү аарыгларга камгалал тарыышкыннарны чорудар. Ооң аңгыда оларга улустуң азырап турары куш аймаа, хаван, чылгы мал, ыт, диис шуптузу база онаажыр апаар.

Шээр мал аразынга аарыг мал илереттинген болза, бүдүн коданны

• Хууда санал

эмнээри-биле коданның малынга ийи катап лабораторлуг шинчилелдерни эрттирер, эки түңнел болгужеге чедир ханын үргүлчү хынаар, ооң сөөлүнде камгалал вакцинацияны кылыр. Ынчангаш аарыг коданга эмчи кижиниң каш катап чедери-даа билдинмес. Ооң ыңай халдавырлыг эвес аарыглар-биле демисел, чоннуң чалалгалары, чижээ, төрүп чадаан инекке чедери, эстенгизи саадаан, бертинген, быдаан, дегдирген мал дээш, өске-даа чылдагааннарлыг үнүүшкүннер бажын ажыр хөй.

Биеэги үелерде колхоз-совхозтарга ажылдап турган малчыннар чаңгыс черге бөкперлежир турган болза, ам бо үеде малчын бүрүзү тоо-быдаргай, ырак-узак, машина-балгат чедип шыдавас черлерге чайлаар, кыштаар апарганындан мал эмчилери хөй күш үндүрүп, узун орук кылырынга кончуг нарын, берге апарган.

Бистиң кожуунда 3 мал эмчизи бар. Бир эмчи төпке артып, албан дежурныйлаар ужурлуг, ынчап кээрге, өске ийи кижи ырак-узак коданнарже кады үнүптерлер. Хөй хемчээлдиг ажыл бистиң мал эмчилеринге кончуг аар чүък, ону шынарлыг кылырда улуг күштү үндүрер-дир бис.

Маңаа чугаалаксап каар чүүлүм болза, бо хөй ажылды кылып бүдүрерде, каш санныг мал эмчилериниң күжү эвээш болганындан ону күүседип четтикпейн баар. Ооң кадында кожуун чагыргазы понедельник санында-ла аппарат хуралы эрттирер, а бир айда 4 хүн-дүр. Чаңгыс хурал 4-5 шак уламчылаар, а коллегия хуралы бир айда чаңгыс катап болур-даа болза, бүдүн хүннүң дургузунда хуралдаар. Суббота, улуг-хүннерни катай санаар чүве болза, бир айда ортумаа-биле 13 хонук дургузунда ажыл чок олурар-дыр бис. Хоойлу-дүрүм езугаар ажылдакчы кижини дыштаныр хүннерде ажылдаарын албадап шыдавас болгай. Ажыл хүннеринде мал эмчизи эртен 6-7 шакта төптен үнгеш, ажылдаар черинге орай дизе, 8 шакта четкен турар болза эки, оон башка мал-маган одарже үнүп чоруй барган болур чүве. Совхоз үезинде специалистерни айда чаңгыс катап техчөвүлелче чыып, ажылын чугаалажып, түңнел үндүреринге четтигип-ле турган чүве болгай.

А бо шагда хурал-су¯лаа көвүдээн, ооң уржуундан дүрген хол-биле кылыр ужурлуг ажылдар саадаар чүве болганда, оларның санын эвээжетсе эки эвеспе? Азы мал эмчилериниң штадын көвүдедип кагза кандыг ирги, даргазы хуралдап кылаштап тургай-ла. Өске кожууннарның мал эмчилери база-ла ындыг байдалда турар ирги бе?

Василий САНДУУ,

Чаа-Хөл кожууннуң мал эргелелиниң даргазы.

КЫМНЫҢ БУРУУЗУЛ? САЙГАРЖЫЫЛЫҢАР

Мээң адрезимге почта дамчыштыр «Тываэнергосбыт» деп каан дедир адрестиг чагаа дыңнадыышкын кээп туруп берген. Ында бижээни болза мен ол албан черинге өрелиг болуп турар мен. Ону дүрген төлевес болзумза, ол-ла хөй түңге немей «хөөленген» хууну база төлээр ужурлуг.

Мен бодум хуумда ажыглап турарым электри энергиязы дээш чаңгыс көпеек-даа өрем чок: каш пенсиямны алгаш, ол-ла почта салбырынга электри күжү дээш санакчының көргүзүп турары түңге дүгжүп турар өртекти кызып төлеп алыр кижи болгай мен.

Баштайгы дээрезинде ындыг чагаа алгаш, суму чагыргазынга, суурда электри санакчыларын хынаар контролерга, почта салбырынга чедип, сайгаржып шаг болдум. Мен ышкаш чагаа дыңнадыглар алган улус эндерик болду. Кызып «0 – 0» кылдыр санажып ап турумда-ла, 12 муң рубль өрелиг сен деп бижик база катап келди. Ону холга алгаш, коргуп-иргип шаг болган мен. Ынчап олурумда, ам база саазын бижик келди. «Ам черле ат болган-дыр» дээш, шак ол албан черин бодум билир эвес мен, оглумну эдертип алгаш, Кызылче хуу улус машиназы хөлезилеп алгаш, чоктадым эвеспе. Ол черни арай боорда тып алгаш, санашкан. Мелегейиң, ол хамык квитанцияларым ап албаан болдум. Ол өрелиг деп каан саазынымны сунарымга, ында олурар алдын-сарыг баштыг аныяк кыстар 12 муң рубль өре деп каан саазынны ап алгаш, 6 муң рубль деп каан саазын берди. Мен тургаш: «Бо-даа болза, меңээ хөй түң-дүр, мен ону шуут төлевес мен, чүге дизе мээң ындыг өрем чок, ай санында чырык өртээн төлеп турар кижи мен» — деп чугаалааш, чанып келдим. «Ол-дур бе, кулугурну, чоп кежээледиң» дээн ышкаш, «42 муң рубль өрелиг силер» деп бижик ай четпээнде бо келди. Күрүнениң, чазак-чагырганың чорудуп берген бижиин канчап кижи тоовас боор! Ам чүү боор, бир барып көрүп алган кижи, Кызыл кайы сен дээш база катап хуу машинага хөлезилеп, олурупкаш четтим.

Кезей берген кижи хамык саазын бижиктерим алгаш, четкен мен. Компьютерни ашкаш: «Өреңер чок, харын-даа эрттир төлээн-дир силер» —дидир. Чаа санакчы саткаш, салдырткаш, пломбаладып алган турган мен. Ынчалза-даа бо улузуң эрги санакчының көргүзүү-биле эңдере санап каапкан болган. Хынап турар кижиниң буруузу эвес чүве бе? Ол контролерлар мээң буруум эвес-тир дээш турар. Кымның буруузул? Чеже кижи мындыг саазын ап турарыл? Дыка хөй. Олар мону сайгаржып, Кызыл чоктап, чеже акшаны октап турарыл? Эндерик. Мен бо бүгүнү прокуратура таварыштыр сайгаржыр бодап тур мен.

Анай-Хаак КЕНДЕН.

Улуг-Хем кожуун, Торгалыг суур.

Чүргүй-оол ДОРЖУ

«Арага ижери дээрге-ле кижиниң эки тура-биле сээдеңнээри...»
Д.МЕНДЕЛЕЕВ.

ШАГАР САРЫГ АРЫНЫҢ ЧИГИРИ

(Уланчызы. Эгези № 38 «Шында»)

Тываларның ада-өгбелери арага-биле база шаг-шаандан-на таныш чорааннар. Тыва дылда ажыглап турарывыс **арага** деп сөстүң тывылган төөгүзүн сураглыг эртемден Б.И.Татаринцев бодунуң «Тыва дылдың этимологтуг словарында» (Этимологический словарь тувинского языка. Т.1., А-Б.Новосибирск. «Наука». 2000. с.126) мынчаар тайылбырлап турар: «Бо сөс колдуунда бүгү түрк дылдарда бар. Олар дараазында вариантыларлыг – *арага, арака, аракы, ракы*. Эртемденнер *арага* деп сөстү араб уктуг деп санап турарлар. Араб дылда *арак* дээрге *«дер»* база *«кадыг водка»* дээн уткаларны илередир. Тыва дылче бо араб сөс моол дыл дамчыштыр үлегерлеттинип кирген». Мен бодаарымга, *арага* деп сөс тыва дылче моол дылдан эвес, моол дылдыг чоннар-биле тываларның өгбелериниң сырый харылзажып эгелээниниң ырак мурнунда-ла (VIII-IX вектер үезинде), кандыг-бир өске дылдан кирген турган боор.

Чүс-чүс чылдарда тыва чонувустуң салгал дамчыштыр кылып ижип чорааны эки билир ээзиртир суксуну **хойтпак арагазы** болур. Ол водка, коньяк азы виски ышкаш эмин эрттир ажыг, дошкун эвес, таптыг-ла 12-13-ле хире градустуг. Ынчалза-даа тываларның: «Хойтпакты тигерге арага, араганы тигерге аржаң, аржаңны тигерге коржаң, коржаңны тигерге хоран үнер» дээнинде база чүве-ле бар хевирлиг. Оон аңгыда бурун үелерде чамдык тыва хаан-беглерниң, бай кижилерниң үзүмден кылган кургаг араганы база кыдаттың ристен кылган водказын (кыдаттың кара арагазын) ырактан чагыдып ап, эм-дом кылдыр көрүп, ажыглап чорааның аас чогаалындан, улусчу чугаалардан база төөгү материалдарындан билип алыр бис. Маңаа хамаарыштыр төөгү эртемнериниң доктору, Америк эртем академиязының тывысканы «Делегейде хам шажынның дириг эртинези» деп хүндүлүг аттың эдилекчизи, улустуң чогаалчызы М.Б.Кенин-Лопсанның «Улусчу ужурлар» деп номундан үзүндүнү киирип көрейн:

Кыдаттың кара арагазы

Дыка үр үениң дургузунда тывалар Манчы хаанга чагыртып чорааны-биле, Тываның бүгү кожууннарынга кыдат садыг кончуг нептерээн турган. Кыдат садыгжылар боттарының кара арагазын эккеп, улуг өртектиг аң-мең кежинге орнай садарын кончуг оралдажып турганнар. Кыдаттың кара арагазын тывалар аргажоктан чүгле адыш оюунга куткаш, чаңгыс катап ижер турган. Кол нуруузунда тывалар кара араганы езу барымдаалап амзаар турганнар.

Кыдаттың кара арагазы кижи тынынга акташкан деп чугаа чон аразында нептерээн турган, ол чүл дээрге кара араганы эмин эрттир ижер болза, кижи өлүр деп, улус биле берген.

Бир эвес сүт арагазын бир чамдык кадайлар, ылаңгыя 49 хар ашкан назылыг херээжен кижилер, улуг-ла дизе, ийи дугурааны суг ижер турган болза, кыдаттың кара арагазын кандыг-даа назынның кыс кижизи шуут ишпес турган. Бир эвес кыдаттың кара таакпы чыдын сиңирген сарыг дүңзезин ийи-чаңгыс улуг назылыг эр кижилер тыртар турган болза, кандыг-даа назынның кыс кижизи ону тыртпас турган. Ниитизи-биле кара таакпыны эр-даа, кыс-даа кижилер тыртары шуут хоруглуг турган.

Бир чамдык кожууннарга кара таакпының чечээн тарып турганы шын. Ынчалза-даа тывалар ону чүгле эм кылдыр ажыглап турганнар, ылаңгыя улуг шивишкини кара таакпы-биле эмнээрге дыка дузалаар болур.

Хойтпактан кылган араганы Төп Азияның көшкүн чоннарындан чүгле тывалар эвес, моолдар, буряттар, калмыктар база тип билир болгаш ажыглап чорааннар. Адаанывыс чоннарның чогум кайызы мурнай хойтпактан арага тип ижe бергенин база кым кымны өөреткенин амгы үеде тодарадыры берге. Ынчалза-даа номчукчуга солун бооп болур чамдык барымдааларны маңаа киирикседим. Чижээ, Төп Азия чоннарының шинчилекчизи, сураглыг эртемден Борис Яковлевич Владимирцовтуң XX вектиң эгезинде Барыын Моолда Убса-Нур ыйгылаажында чурттап чоруур дөрбеттерге, баяттарга болгаш ол үениң тываларынга (урянхайларынга) хамаарыштыр бижээни этнографтыг шинчилелдеринде арагага база арага ижеринге хамаарышкан мындыг медээлер бар. (Көр. Б.Я.Владимирцов. Этнографические мелочи из жизни монголов. В кн.: Работы по истории и этнографии монгольских народов. М., 2002. арыннар 64-67,86). Моолдар, буряттар, калмыктар сүт арагазы тип ижеринге дыка сундулуг деп, эртемден бижээн. Ооң чылдагаанын автор көшкүн чоннарның хүн бүрүде солун чүве чок чаңгыс аай чалгааранчыг амыдыралында, хоолулуг аъш-чем чивезинде база чыдып калган чавыс культуразында деп тайылбырлаан. Чер-ле ынчаш көшкүн амыдыралдыг чораан чоннарның аас чогаалындан арагага хамаарышкан одуругларны эвээш эвести тып ап болур бис. Чижээ, калмыктарның сураглыг эпозу «Джангарның» бир кол маадыры Улан-Хонгорну чогаалда *арагачы Улан-Хонгор* дээни солун. Чогум өске эртемденнерниң бодалы-биле моолдарны арагага дыка сундулуг чон деп бижээни шын эвес. Хойтпактан тиккен араганы көшкүн чоннарның езу-чаңчылдарында кажан, каяа ижерин доктааткан тускай чурумнарның барын ол эртемденнер айтып турарлар.

(Уланчылыг).

Салим Сазыгович Сүрүң-оолдуң 85 харлаанынга

«Авазынга дaңгыракта» өг-бүле темазы

Тываның Улустуң чогаалчызы С.С.Сүрүң-оол — калбак чогаалдың жанрын шиңгээдип алыр талазы-биле өскелерден аңгыланып турар бот-тускайлаң чогаалчы. Мөзү-бүдүш айтырыының чидиг айтырыгларынга сонуургалдыг, оларны бир-ле дугаар делгереңгейи-биле бодунуң чогаалдарынга көдүрген чогаалчы.

С.Сүрүң-оол — кижиниң, кижи мөзүзүнүң делегейде болуп турар өскерлиишкиннеринге улуг салдарлыын тыва литератураға бир дугаар чугаалап эгелээн чогаалчы.

Чогаал эртеми болгаш критика чогаалчының бо онзагай шынарын чаңгыс эвес удаа демдеглээн. Сураглыг критик Антон Каваaевич Калзан «Амыдырал болгаш литература» деп ажылында чогаалчыны «шүгүмчүлелдиг чогаалдар бижиир, хуу амыдыралдың чидиг айтырыгларынче ханылап кирип билир чогаалчы» деп үнелелди берген. Чогаал шинчилекчизи, эртемден Зоя Самдан «От фольклора к литературе» деп ажылында Салим Сүрүң-оолдуң чогаалдарының мораль-этиктиг айтырыгларже чүткүлдүүн, ниитилелде кижиниң амыхуузунуң мөзү-шынар айтырыгларын дүвүредип турарын айыткан.

Тываның Улустуң чогаалчызы Салим Сазыгович Сүрүң-оолдуң «Авазынга даңгырак» деп чогаалында ийи өг-бүлениң амыдырал-чурттaлгазын, ажы-төлүн, ол өг-бүлениң кандыг айыыл-халапка таваржып турарын чогаалчы тоожунуң кол маадырлары Чамбалдай болгаш Монгуш Самбыловичиниң овур-хевирин дамчыштыр көргүскен.

Тыва кижиниң төлге ынаа кайгамчык. Ол ажы-төлүн «бурган авыралы» дээр. Чеже-даа хөй малманныг, эт-септиг, бай-шыырак болза,уруг-дарыы чок кижини, ядыы-түреңги-даа бол, ажы-төлдүг кижээ бодаарга, аас-кежик чок деп санаар. «Ажы-төл дээди бай, малмаган ортаа бай, эт-сеп сөөлгү бай» деп үлегер домак бо бодалды бадыткап турар. Бо дугайында Чамбалдайның бодап турары кончуг шын: «Мээң сеткилимде чаңгыс-ла уруг арай хоомай».

Чамбалдайның бодунуң ажы-төлү хөй эвес, ол чаңгыс-ла Чечен-кыс дээр уруглуг. Ол эвээш ажы-төлдүг болганынга дыка хомудаар. Ооң кадайының ады Борбак-Карак. Ол боду аңныыр черинде инспектор боoп ажылдап турар.

Чамбалдайның бажыңының чанынга бир хосталы берген бажың турган, мурнунда аңаа чурттап турган өг-бүле совхозка ажылдаарыбиле көжүп чоруй барган. Ол бажың улуг-даа – дөрт өрээл, орус печкалыг, кыжын безин чылыы кончуг, отту өйлеп салыр. Шак ол бажыңга Чамбалдайның чаа кожалары Монгуш Самбыловичиниң өг-бүлези көжүп чедип кээр.

Ол ийи өг-бүлениң таныжылгазы — ийиги эгеде. Монгуш Самбылович районуң садыг килдизиниң эргелекчизинге ажылдаар дээш чедип келген. Ооң уруглары үш: ийи оол, бир кыс. Эң-не улуунуң ады — Чараш-оол. Ол он тос харлыг, оон бичиизи Омак беш класска өөренир. Чаңгыс кызы Ая ол удатпас школа баар уруг дээрзин Монгуш Самбылович кожаларынга таныштырып турар. Уругларының иези дыка аарып турар, дөртен хар ажа берген, чем ижип албастаан дээрзин база тайылбырлаар.

Тыва улустуң езузунда баштай көшкен өг соңнай көжүп келген кожаларын шайладыр ужурлуг. Чамбалдай чаа көжүп келген Монгуш Самбыловичиниң өг-бүлезин шайладыр турбуже, олар ол чаңчылды хажыдып, дедир кылып турарындан бо ийи өг-бүлениң эр кижилеринде хөктүг аажы-чаң бары илергей. Оон эгелээш-ле эртенинде «баш аарыы эдип» эгелээнинден-не ийи кожаларның соңнуг-мурнуг манажыр чай чок ажылы тыптып келген.

Ооң мурнунда каяа ажылдап турганын Чамбалдай Монгуш Самбыловичиден айтырарга, ол өскээр алаактыргаш, харыылап бербээн болгаш чажырар байдалдыг. Моон ап көөрге, Монгуш Самбылович ол баштайгы ажылдап турган черинге база-ла ишкилээр турган чадавас. А Монгуш Самбыловичиниң ажылы ол үеде чоннуң амыдырал-чурттaлгазынга база кончуг ачы-дузалыг ажыл турган. Эки ажыл-агыйлыг боорга, өг-бүлениң ат-алдарынга-даа, ажы-төлүнге-даа, акша-төгерик бюджединге-даа эки. Ол хире эки ажыл-херектерин олар уттуп, күрүнениң, өг-бүлезиниң мурнунга харыысалгазын олар тоовастаан. Ол чоруктуң ниитилелге, өг-бүлеге каражазы улуг.

Эр, ада кижиниң өг-бүлеге, амыдыралга туружу онзагай. Ол кажан кезээде өг-бүлезиниң быра күжү, кол чөленгиижи, азыракчызы. Ажыл-иштиң кадыг болгаш нарыны-даа аңаа онаажыр. Эр кижиниң амыдыралга туружун тыва улустуң үлегер домактарында бир янзы айтып көргүскен. «Эр кижи хана баарынга төрүттүнер, хая баарынга өлүр». «Эки аът ойга-чикке өлүр, эки эр орукка өлүр». Бо одуруглар эр, ада кижи чүгле төре херээн баштап, өг-бүлезиниң амыдырал, ажыл-иши-биле кызыгаарлаттынмас, а херек таварылгада ол чер-чуртун камгалаар, дайынчааже аъттаныр дээн уткалыг.

Чамбалдай болгаш Монгуш Самбылович өг ээлериниң хүлээлгелерин уттуп, багай чаңчылче — арагалаашкынче киргеш, кайызының-даа салым-хуузу багай түңнелге кээр. Монгуш Самбылович арага шилиниң чанынга өлүр. А Чамбалдай кем-херек үүлгеткеш, угааны баксыраар. Ынчангаш бурунгу философ Омар Хаямның араганы кажан, каяа, кым-биле, кайы хирени ижериниң дугайында кичээндириин кижи бүрүзү хандыр бодап, бодун шүгдүнүп сагыыры чугула деп чүвени С.С.Сүрүң-оол чогаалчы бо тоожузунда сагындырып турар. Арага аарыындан адазын уштуп алыр дээш Чараш-оол даңгыраан бээр. Ынчалза-даа Чараш-оол шеригден чедип кээргеле, ачазы дораан чок апаар. Чогаалчы Чараш-оолдуң овур-хевирин дамчыштыр, шынап-ла, чараш мөзү-шынарлыг аныяк кижини көргүскен. Чараш-оол бөгүнгү болгаш даартагы хүннү ылгап билир. Авазы чок апаарга, дуңмаларын доруктуруп алыр дээш , бот-өөредилгеже шилчип, чүдүрүкчүлеп ажылдап турар. Ол ажылдың кандыызын-даа далдавас кижи.

Бо өг-бүлелерде арагага удур демисежип турар база бир кижи – Борбак-Карак – Чамбалдайның кадайы. Ол өгнүң херээжен ээзи ашаанга аажы-чаңы-биле ындыг-ла үлегерлиг эвес. Ону ол кезээде «алкоголик» дээр. Ынчалза-даа Чамбалдай кадайын кээргээчел, дузааргак деп чугаалаар. Ол, шынап-ла, ындыг. Монгуш Самбыловичиниң кадайы эмчиге чыдырда аъш-чемни-даа аппарып берип турган. Чараш-оол Чечен-кыска ажыл-даа тып берген болгай. Борбак-Карак кажан-даа ажыл шагы үспес, өг ажылын колдуунда чааскаан кылыр.

Ынчалза-даа өөнүң ээзиниң — Чамбалдайның арагалаар чоруун эдип аар дээш ындыг-ла кончуг дээштиг хемчеглерни ап шыдаваан. чүгле милиция чалап кезедирин бодаар, азы Чаа-Хөл бадырып эмнедип кааптарын оралдажыр. Кады чурттап орар эжи-биле чоок, эп-найыралдыы-биле чугаалажып-даа көрбээн.

Чечен-кыс — чассыг өскен, улустуң чаңгыс уруу. Ооң аажы-чаңында четпестер бар: дүрген, өскерлиичел, дораан хомудаачал, өжеш. Чечен-кыс школа соонда кайнаар-даа өөренмээн, өөредилгеге сунду чок хевирлиг. Авазы аңаа аштакчы ажыл тып бээр, эртем-билиг чок кижи оон өске чүнү кылыр деп. Ол хирезинде Чараш-оол чүдүрүкчүлей бээрге, аңаа таарышпайн турары элдептиг.

Бо ийи өг-бүледе, бистиң бодалывыс-биле алырга, эң-не онза чүүл чүү дээрге Чечен-кыс биле Чараш-оолдуң ынакшылы. Чечен-кыс чаа кожалары көжүп кээрге-ле, Чараш-оолду сонуургай бээр. Чараш-оол баштай тоовайн турза-даа, сөөлүнде чагаазынга ынакшылын илередир. Бис бо Чараш-оол биле Чечен-кыс ышкаш аныяктардан езулуг чараш өг-бүле тургустунар боор деп бодаар-дыр бис.

«Авазынга даңгырак» — чамдык тыва кижилерниң хилинчек-човулаңы апарган арагалаашкынның, арагачыларның салым-хуузунуң дугайында тоожу. Бо амгы үеде-даа бо чогаал дыка өөредиглиг, чүге дизе араганың аспаанче кирген өг-бүлелер чер-черде амдаа хөй. Арагага хандыкшыыр болза, амыдырал канчаар төнерил дээрзин кижи бүрүзүнге сагындырып, кичээндирип турар чогаал.

Ай-кыс ДОНГАК,
№ 1 профессионал училищениң 1-ги курузунуң сургуулу.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

Бут бөмбүү

«ДИНАМО» ДАГЫН КАТАП ЧЕМПИОННААН

Эрткен дыштаныр хүннерде, апрель 11-12 хүннеринде, Кызылда «Ирбис» спорт комплекске биче бут бөмбүүнге (мини-футболга) 2008-2009 чылдарның сезонунуң республика чемпионады болуп эрткен. Бо удаа аңаа сес команда баштайгы оюннар түңнелдери-биле киржир эргени чаалап алган.

Ийи хүн уламчылаан маргылдаага Кызылдың командалары тергиидеп турган деп түңнеп болур. Түңнел оюннарга база олар киржип, шаңналдыг черлерни аразында үлешкеннер. Чижээ, 2008 чылдың чемпиону – Кызылдың «Динамо» командазы бо чылын түңнел оюнга Кызылдан «Дөгээ-1»-биле ужурашкан. Канчаар-даа аажок чидиг демиселге эрткен оюнга тиилелгени динаможулар 5:4 санга былаап алыр аргалыг болганнар. Шак ынчалдыр олар биче бут бөмбүүнге ийи чыл улаштыр республика чемпиону атты чаалап алганнар.

Эрткен чылдың түңнел оюнунда бо-ла «Динамо» командазы «Барыын» команданы (Кызыл хоорай) 3:2 санга уткаш, чемпион болган турган.

Республиканың бо чылгы чемпионадының хүндүлүг үшкү черин «Дөгээ-2» команда чаалап алган. Ол база-ла эрткен чылгы вице-чемпион «Барыын» команданы удуп алыр аргалыг болган.

Чемпионаттың «Тулган эки халдакчызы» деп тускай шаңналды «Дөгээ-1» команданың кежигүнү Аяс Тувага, «Тулган эки ойнакчы» деп шаңналды Алексей Седенге («Динамо»), а «Эки хаалгачы» деп шаңналды Барыын-Хемчик кожуундан Амир Сарыгларга тывыскан.

Шаңналдыг черлерже кирген командаларга ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт агентилелиниң медальдарын, хүндүлел бижиктерни болгаш акша шаңналдарын, а чемпион командага оларның кырындан кубокту немей тывыскан.

Юрий КӨК-ООЛ.

Авторнуң тырттырган чуруу.

Оюн үезинде.

РЕПЕТИТОР ЧАЛАП ТУР

1-4 класстарның репетитор башкызы бо чылын 1 дугаар класска өөренип кирер уругларны белеткеп турар.

Бажыңда тел: **2-23-22**,
соталыг тел:
8-961-092-3278.

Күш чок деп санаар

Кызыл хоорайның №2 ортумак школазының **Аяна Федоровна ДАМБИЕВАГА** 1995 чылда тывысканы А 0020565 дугаарлыг аттестаттың читкенин барымдаалааш, ону **күш чок** деп санаар.

Бодалдар дилги

Чуве чугаалапканым дээш бо-ла буруузунар мен, ынчалзажок ыттавайн барганым дээш ховар хомудаар мен.

Абу-ль-Фарадж.

Чедир кылдынмаан чүүл бүрүзүнде ат, фамилия бар.

Серго Орджоникидзе.

Күштүң болгаш бүзүрелдиң күчүлүг ылап үндезини болур ниитилелди үнелеңер, камгалаңар.

В.Вашингтон.

Сүзүк депшилге сайзыралдың чедиишкиннери-биле кады эртер.

В.Г.Белинский.

Чогаадыкчы лаборатория "ЗОВ"

КОНКУРСТУ чарлап тур бис

Чогаадыкчы лаборатория «ЗОВ» Бүгү-делегейниң уруглар камгалалының хүнүнге уткуштур инвалид уругларның **«Делегей уругларның караа-биле» деп уран чүүл ажылдарының республика конкурузун чарлап тур.**

Конкурска 6 хардан 18 харга чедир уруглар киржип болур. Ажылдар 2009 чылдың дургузунда кылдынган чаа болур ужурлуг. Кандыг-даа техниктиг арга-биле күүсеткен уран чурулганы, графиктиг ажылдар, уран чүүлдүң аппликациязын киирип болур (А-4, А-3 саазын хемчээлдиг 3-тен эвээш эвес санныг ажыл,артынга анкета медээлерин бижип каар).

Делгелгениң ажыдыышкыны **2009 чылдың май 29-та 12 шакта Кызыл хоорайга Күрүне филармониязынга болур.** Түңнелдерин үндүрери болгаш тиилекчилерни шаңнаары отчеттуг концерттиң соонда аңаа болур.

Конкурска киржир чагыгларны болгаш ажылдарны **май 27-ге чедир** дараазында адреске хүлээп алыр:

667000 Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100, каб.№82, 95. Тайылбыр алыр тел: 2-37-21.

ӨГ-БҮЛЕЛЕР СПОРТЧУ СПАРТАКИАДАЗЫ

Чогаадыкчы лаборатория «ЗОВ» Аныяктар чылын таварыштыр кадыкшылы кызыгаарлаттынган уругларны кижизидип турар өг-бүлелерниң ортузунга **«Авам, ачам болгаш мен—спортчу өг-бүле»** деп республика спартакиадазын эрттирер.

Спартакиада апрель 26-да 12 шакта «Сүбедей» спорткомплекске эртер.

Идепкейлиг аарыкчылар болуру-биле күзелдиг кижилерни чалап турар бис. Кирери хостуг. Тайылбыр алыр тел: **2-37-21.**

ШКОЛА ЧАНЫНЫҢ ЛАГЕРИНГЕ ДЫШТАНДЫРАР

Кадыкшылы кызыгаарлаттынган салым-чаяанныг уруглар-биле ажылдаар талазы-биле чогаадыкчы лаборатория «ЗОВ» чайын школа чанының хүндүскү лагеринге уругларны халас үндезинге дыштандырарының дугайында ада-иелерге чарлап тур.

Чагыгны май 28-ке чедир дараазында адресте хүлээп ап турар: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100 (Парлалга бажыңы) 4-кү каът, каб.№82 болгаш 95,16 шакка чедир (12 шактан 13 шакка чедир дүъштеки чапсар), тайылбыр алыр тел: **2-37-21.**

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

Бистиң хүндүлүг честевис **Бора Эртинеевич САРЫГЛАРНЫҢ** апрель 14-те төрүттүнген хүнү. Ол аныяандан тура, «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр» совхозтарга чолаачылап ажылдааш, кызымаккай күш-ажылы дээш хөй-хөй орден-медальдар-биле шаңнаткан. Хүндүлүг дыштанылгаже үнгеш, ол-ла суурунда бодунуң хууда мал-маганын азырап, өстүрүп чоруур. Эрес-кежээ, дузааргак честевис — өг-бүлезиниң быжыг чөленгиижи. Аңаа быжыг кадыкшылды, бүгү-ле чүүлдерге чедиишкиннерни күзедивис.

Хөй санныг чуржааттары,уруглары.

Бистиң улуг өг-бүлевис **Дамбаадаңнарга** 2009 чыл онзагай чыл болуп турар. Улуг акывыс **Май-оол Дамбаадаңович ДОНГАК** май 1-де 60 харлаар, Ак-Довурак хоорайда эмчи угбавыс **Светлана Көк-ооловна ДАМБААДАҢ** май 31-де 55 харлаар, Чыраа-Бажы суурда башкы угбавыс **Зинаида Дамбаадаңовна КУУЛАР** май 28-те 50 харлаар, Чыргакы суурда акывыс **Шолбан (Красс) Дамбаадаңович ДОНГАК** 40 харлаар байырлалын демдеглеп эрттирерлер.

Ынчангаш кады төрээннеривиске дараазында одуругларны бараалгаттывыс.

Аалывыстың бөөдей өөнге дөгеревис
Алышкылар,угбашкылар эптиг-демниг,
Азыранчып,деткижип-даа өөрүп, хөглеп,
Ада-иээ эргеленип доруккан бис.

Аас-кежик, өөрүшкү кады чорзун,
Амыдырал делгем оруу узун болзун.
Өзүп орар салгалдарга чагыг-сөстүг,
Өле баштыг өгбелер боол чурттаарын күзээр-дир бис.

Авазы Клара Олакааевна Дамбаадаң,
хөй санныг кады төрээннери, уруглары, уйнуктары.

КОЖА БАЗЫП, ДЕМНИГ БОЛУУЛ!

(Өөм ишти Вера Донгаковнаның төрүттүнген хүнүнге)

Чырык черге чаяаттынгаш,
Чыккылама кыштың соогун,
Шыдаттынмас чайның изиин,
Шыдажып-ла эртип чорааш,
Алдан беш чыл чурттап эрткен
Алдын хүнүң эргип келди.

Эрткен өйже хая көргеш,
Эмгелеп көр,четчелеп көр,
Чартык чүс чыл чоокшуладыр
Салымывыс чаңгыс доңнуг,
Чонувустуң чаагай ижин
Чогутчуп-ла чораан ийик бис.

Арат чонга чоргаарланып,
Ажы-төлге сүме кадып,
Артып калган санныг өйнү
Ажыктыг-ла болдурар дээш,
Холдарывыс тутчуп алгаш,
Кожа базып, демниг болуул!

Маадыр-оол ДАНЗЫН.

Кызыл хоорай.

Часкы бойдус омак-хөглүг ырызы —
Чашкы шаамның дыңнап өзер хөгжүму.
Чаржып үнгеш ында-мында көктер —
Сергеп-мандып өзеримниң сүүзүнү.

***Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ** тырттырган чуруу.*

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттары болгаш Аппарат ажылдакчылары Төлээлекчилер палатазының Аппарадының килдис эргелекчизи (парлалга албаны) Маадыр Дадар-оолович Санданга болгаш чоок кижилеринге ооң авазы

Тамара Салчаковна
САНДАННЫҢ

мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалды илередип тур.

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.
РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail:shyn@tuva.ru
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ ажыл-агыйы, очулга — 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 8960. Чагыг 39. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаакы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.
Херечилелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
ТР-ниң «Тываполиграф» Күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.